

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ТДУ: 342 (575.3)
ТКБ: 67.400 (2Т)
М-63

Бо ҳуқуқи дастнавис

МИРЗОЗОДА ШАҲРИЁР МУНАВАР

**ТАНЗИМИ ҲУҚУҚӢ-КОНСТИТУТСИОНӢ ВА АМАЛИШАВИИ
ҲУҚУҚИ ШАХС БА МЕҲНАТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конституционӣ;
ҳуқуқи муҳофизати судии конституционӣ; танзими ҳуқуқии ҳокимияти
маҳаллӣ

ДУШАНБЕ – 2025

**Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи конституционӣ ва
ҳуқуқи маъмурии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон иҷро гардидааст.**

Роҳбари илмӣ: **Диноршоҳ Азиз Мусо** – доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, муовини аввал, муовини директори иҷроия оид ба илм, инноватсия ва муносибатҳои байналмилалӣ филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе

Муқарризи расмӣ: **Алимов Суробшо Юсуфшоевич** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи (Славянии) Тоҷикистон-Россия

Бобоев Анварбек Хочаевич – номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Муассисаи давлатии таълимии «Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе)

Ҳимояи диссертатсия «30» августи соли 2025, соати 11.00 дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионӣ 6D.KOA-019 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак, толори Шӯрои диссертатсионӣ факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия тавассути вебсайти www.tnu.tj ва дар китобхонаи марказии илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « ____ » _____ 2025 ирсол карда шуд

**Котиби илмӣ шӯрои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ**

Мирзозода Қ.Х.

МУҚАДДИМА

Мубрами мавзу таҳқиқот. Дар раванди ҷаҳонишавии манфиатҳо, ки дар он низоми иқтисодии кишварҳои ҷаҳон ба як шакл дароварда шуда, муҳочират рӯ ба афзоиш ниҳодааст, масъалаи фаъолияти меҳнатӣ аҳаммияти хоса касб намуздааст. Ин намуди фаъолияти инсон ба манфиати худӣ шахс, оилаи ӯ ва аҳли ҷомеа нигаронида шудааст. Аммо, сарфи назар аз аҳаммияти фаъолияти меҳнатӣ дар рушди давлат, ҷомеа ва шахсият, зимни таъмин ва амалӣ намудани он дар сатҳи ҷаҳонӣ мушкilotи ҷиддӣ ба мушоҳида мерасанд. Мушкilotи бо қор таъмин намудан барои аксарияти кишварҳои ҷаҳон, сарфи назар аз намуди низоми иқтисодии давлат - хоҳ низоми маъмурӣ-фармондихӣ ва ё хоҳ иқтисодӣ-бозаргонӣ, масъалаи ҳалталаб ба ҳисоб меравад.

Дар баробари ин, ҷомеаи ҷаҳонӣ ба таъмин ва ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат таваҷҷуҳи хоса зоҳир мекунад. Мақомоти асосӣ ва махсуси СММ як қатор санадҳои байналмилалиро таҳия ва қабул кардаанд, ки дар маҷмӯъ стандартҳои байналмилалиро дар соҳаи таъмини ҳуқуқ ба меҳнат муайян мекунад. Ин муқаррарот дар Конститутсия ва қонунгузори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста инъикос ёфтаанд. Бо вучуди ин, дар муносибатҳои меҳнатӣ мушкilotи таъмини озодии меҳнат, манъи меҳнати маҷбурӣ ва таъйиз дар ин соҳа, муқаррар ва татбиқи намудҳои алоҳидаи ҳуқуқҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ, ки бо консепсияи умумии ҳуқуқи конститусионӣ ба меҳнат муттаҳид шудаанд, боқӣ мондааст.

Оид ба мавҷудияти мушкilotи ҷойдошта дар ин самт Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ аз 26 январи соли 2021 қайд намуданд, ки «дар сиёсати давлату Ҳукумати Тоҷикистон танзими муносибатҳои меҳнатӣ, рушди бозори меҳнат ва бо шуғл таъмин намудани аҳоли мавқеи асосӣ дорад. Вале бояд гуфт, ки тибқи таҳлилҳо, сатҳи касбияти кормандон ҳанӯз ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ набуда, ин масъала ба ислоҳоти ҷиддӣ ниёз дорад» [1].

Муҳимияти мавзуи таҳқиқот, пеш аз ҳама аз он иборат аст, ки дигаргуниҳои бунёдӣ, ки дар Тоҷикистон дар давоми 30 соли охир ба амал омадаанд, ба пояҳои иқтисодии давлатдорӣ таъсири

назаррас расонидаанд. Ин дигаргунсозиҳо ба эътирофи конституционии шаклҳои гуногуни моликият, озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва иқтисодӣ, рақобати озод асос ёфтаанд. Муқаррароти конституционӣ, ки ба танзими конституционӣ-ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ дахлдоранд, ба таъмини имкониятҳо ва эҳтиёҷоти инсон ва шахрванд барои интиҳоби озодонаи муносибат ба фаъолияти меҳнатӣ, инчунин ба ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои конституционӣ дар соҳаи меҳнат таъсири мусбат расонидаанд.

Дар Конституцияи Тоҷикистон мустақкам намудани принципҳо ва меъёрҳои байналмилалӣ, ба монанди «озодии меҳнат», «манъи меҳнати маҷбурӣ» ва «таъмини шароити мусоиди меҳнат», яке аз пояҳои асосии конституционӣ барои гузариш аз низоми иқтисоди фармондихӣ-маъмурӣ ба иқтисоди бозорӣ гардид. Дар шароити нави хоҷагидорӣ таҳқиқи моҳияти меҳнат, фаъолияти меҳнатӣ ва муқаррароти ба он алоқаманд дар бораи озодии меҳнат ва ҳуқуқ ба меҳнат; таносуби байни категорияҳои «озодии меҳнат» ва «ҳуқуқи меҳнат»; хусусиятҳои хос ва асосии стандартҳои байналмилалии меҳнат ва муқаррароти қонунгузорию муносири конституционӣ; вазъи танзими ҳуқуқи-конституционии озодии меҳнат ва ҳуқуқи инсон ва шахрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, қафолатҳо, маҳдудиятҳо ва ҳифзи татбиқи онҳо масъалаи мубрам ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои танзим ва татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат яке аз мушкилоти мубрами ҳуқуқи конституционӣ, дар аксари давлатҳои ҷаҳон, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба ҳисоб меравад. Фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳалли масъалаҳои таъмини шугли аҳоли, фароҳам овардани фазои самараноки сармоягузорӣ ва ба ин васила баланд бардоштани некуаҳволии мардум нигаронида шудааст. Дар ин самт мавқеи хосаро фаъолияти илмӣ ишғол менамояд, ки дар доираи он таҳқиқоти гуногуни илмӣ гузаронида шуда, барои беҳтар намудани раванди танзим ва амалӣ гардондани ҳуқуқ ба меҳнат пешниҳодҳои заруриро манзур менамояд.

Дар баробари ин, бояд таъкид кард, ки мутаассифона дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба таври кофӣ ба масъалаҳои танзими ҳуқуқӣ ва амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат эътибор дода нашудааст.

Аз ҷумла, масъалаҳои ташаккул ва рушди конунгузории меҳнат ва татбиқи меъёрҳои байналмилалӣ дар соҳаи меҳнат аз ҷониби муаллифони ватанӣ, ба монанди Г.М. Бобокалонов [30, с. 198], Д.Қ. Назаров [41, с. 185] ва дигарон таҳқиқ карда шудаанд. Ҳамзамон, бархе масъалаҳо оид ба амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат дар асарҳои Р.Б. Бозоров [31, с. 49], Э.Д. Кабутов [37, с. 194], Д.Ш. Сангинов [16, с. 600], [17, с. 500], [18, с. 500], [15, с. 424] М.З. Раҳимов (М.З. Раҳимзода) [10, с. 638], [13, с. 392], [12, с. 557], Ш.Ҷ. Шарифов [49, с. 172] ва Н. Шонасриддинов [23, с. 823], таҳлил карда шудаанд. Танзими фаъолияти меҳнатии гурӯҳҳои алоҳидаи субъектҳо, аз ҷумла занон, кӯдакон ва маъюбон дар асарҳои С.Ю. Алимов [27, с. 190-195], С.М. Бухориева [32, с. 207], О.Э. Раҳмонова (О.Э. Раҳмон) [44, с. 187], инъикос ёфтаанд. Таҳқиқоти диссертатсионии Х.Х. Давлатов [33, с. 172], З.А. Иқромӣ [36, с. 160] ва Н.Р. Маҳмадуллозода (Н.Р. Маҳмадуллоев) [39, с. 186] ба масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ бахшида шудааст.

Ҳуқуқ ба меҳнат дар заминаи ҳуқуқҳои субъективии инсон аз ҷониби ҳуқуқшиносони ватанӣ: А.М. Диноршоҳ [34, с. 535], А.И. Имомов [5, с. 224] [6, с. 766], И.Қ. Миралиев [8, с. 258], И.И. Саидов [45, с. 209], С.М. Салоҳидинова [46, с. 200], Б.А. Сафаров (Б.А. Сафарзода) [47, с. 359], [3, с. 295], Г.Д. Солеҳзода [48, с. 220], Д.С. Сафаров (Д.С. Раҳмон) [19, с. 228] ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Раванди амалишавии масъалаҳои кафолати ҳуқуқи инсон, маҳдудиятҳо ва шаклҳои Ҳимояи он аз ҷониби муҳаққиқон, ба монанди З. Ализода [26, с. 22-30], У.А. Азиззода [25, с. 435-439], Б.С. Гадоев [28, с. 49-62], [29, с. 100-112], Ҷ.М. Зоиров, (Ҷ.М. Зоир) [4, с. 287], С.И. Ибрагимов [35, с. 459], Ш.Х. Камолов [38, с. 26], М.А. Маҳмудзода [7, с. 632], Х.М. Гафуров (Х.М. Мирзамонзода) [2, с. 186], У.К. Муъминов [40, с. 213], З.З. Нозакзода [42, с. 213], Х.О. Ойев [9, с. 256], Р.С. Одинаев, (Р.С. Одиназода) [43, с. 350], И.Х. Саидов (И.Х. Саидзода) [14, с. 160], М.С. Сулаймонов [20, с. 156], Д.С. Раҳмон [11, с. 184], К.Н. Холиқов [22, с. 336], А.Г. Холиқзода [21, с. 488], И.Р. Шодиев [50, с. 176], Д.Х. Элназаров [24, с. 224] ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки таҳқиқоти ҳамаҷониба ва маҷмӯӣ дар бораи ҳуқуқи конститусионии шахс ба меҳнат аз тарафи олимони ватанӣ то ҳол сурат нагирифтааст. Таҳлилҳо нишон дод, ки донишмандони ватанӣ танҳо ба баъзе паҳлуҳои мавзӯи баррасишаванда таваҷҷуҳ зоҳир кардаанд. Бо назардошти нокифояи таҳқиқ гардидани ин масъала дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, зарурати омӯзиши муфассали масъалаи мазкур ба миён омадааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи конститусионии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мавзӯи «Масъалаҳои ҳуқуқӣ-конститусионии танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва тақмили қонунгузорӣ» барои солҳои 2017-2023 анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот дар муайян кардани хусусиятҳои умумӣ ва мушаххаси асосҳои назариявӣ ва ҳуқуқӣ-конститусионии ҳуқуқи шахс ба меҳнат, таҳлили таносуби мафҳумҳои «ҳуқуқ ба меҳнат» ва «озодии меҳнат», омӯзиши танзими ҳуқуқии он дар қонунгузории миллии ва санадҳои байналмилалӣ, инчунин муайян кардани робитаи байни ҳуқуқ ба меҳнат ва дигар ҳуқуқҳои инсон мебошад. Инчунин, тадқиқот ба муайян намудани мавқеи ҳуқуқ ба меҳнат дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, омӯзиши механизми амалишавии он бо дарназардошти кафолатҳо, маҳдудиятҳо, унсурҳои ҳифз ва ҳимоя дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафҳои пешбинишудаи таҳқиқот вазифаҳои зерин муайян карда мешаванд:

- таҳлили мафҳумҳои асосии назариявӣ, ки асоси ҳуқуқии ҳуқуқи конститусионии шахс ба меҳнatro ташаккул медиҳанд;
- омӯзиши таҳаввулот ва танзими ҳуқуқӣ-конститусионии ҳуқуқ ба меҳнат дар Конститутсия ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар санадҳои байналмилалӣ;

- муайян намудани мавқеи ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва ташҳиси робитаи он бо дигар ҳуқуқҳои инсон;

- таҳқиқи мафҳум, моҳият, мазмун ва шаклҳои татбиқи ҳуқуқи конституцсионии шахс ба меҳнат;

- муайян намудани самтҳои асосии татбиқи кафолатҳои давлатӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи таъмини ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳлили моҳият, шакл ва нақши маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ-конституцсионии ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- муайян намудани усулҳо ва методҳои асосии ҳифз ва ҳимояи ҳуқуқи шахс ба меҳнат.

Объекти таҳқиқотро муносибатҳои ҳуқуқӣ-конституцсионие ташкил медиҳанд, ки дар қараёни танзим ва амалишавии ҳуқуқи конституцсионии шахс ба меҳнат ба вучуд меоянд.

Мавзӯи таҳқиқотро омӯзиши таълимоти назариявӣ оид ба мафҳумҳои ҳуқуқие, ки мазмуни ҳуқуқи шахсро ба меҳнат ташкил медиҳанд, санадҳои меъёрий-ҳуқуқӣ, маводи амалии судӣ доир ба мазмун, моҳият ва хусусиятҳои ҳоси ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун муқаррароти асосии конституцсионӣ дар соҳаи меҳнат ташкил медиҳанд.

Марҳила, давра ва макони таҳқиқот. Доираи фарогирии таҳқиқоти диссертатсионии мазкур ду марҳилаи танзими ҳуқуқӣ-конституцсионии ҳуқуқи шахс ба меҳнатро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бар мегирад: 1) давраи шуравӣ (1924-1991); 2) давраи истиқлолият (1991- то имрӯз). Таҳқиқоти диссертатсионӣ давраи аз соли 1991 то соли 2023-ро дар бар мегирад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи ҳуқуқи конституцсионӣ, аз қабili С.А. Авакян, З. Ализода, С.Ю. Алимов, М.В. Баглай, Г.Ю. Вдовин, Б.С. Гадоев, Г.А. Гаджиев, А.М. Диноршоҳ, А.И. Имомов, В.И. Крусс, Ҷ.М. Зоир, Х.М. Мирзамонзода, У.К. Муъминов, Н.Г. Мишин, Ф.М.Рудинский, Б.А. Сафарзода, И.И. Саидов, М.С. Сулаймонов, Д.С. Раҳмон, С.М. Салоҳидинова, Б.Н. Топорнин, В.А. Туманов, В.Е. Чиркин, Д.Х. Элназаров, Д.Н. Ярошенко ва дигарон ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқотро усулҳои умумиилмӣ (таҳлил, синтез, моделсозӣ, диалектика) ва усулҳои махсуси илмӣ (таърихӣ, ретроспективӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, мантиқӣ-расмӣ, омӯрӣ) ташкил медиҳанд, ки ба омӯзиши ҳамаҷониба ва асосноки масъалаҳои ба миён гузошташуда мусоидат кардаанд.

Хулосаҳо ва пешниҳодҳои назариявие, ки дар доираи таҳқиқоти мазкур баён шудаанд, масъалаҳои муҳраи замони муосирро пурра инъикос мекунад, ки дар рисолаҳои муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи ҳуқуқи конститусионӣ ва меҳнатӣ, инчунин назарияи давлат ва ҳуқуқ инъикос ёфтаанд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, қонунҳои конститусионӣ, кодексҳо, қонунҳо, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд. Аз нуқтаи назари таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқи масъалаҳои калидии мавзӯ дар рисола ба конституцияҳо, қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқи давлатҳои хориҷӣ ҷойи махсус дода шудааст.

Инчунин, заминаҳои эмпирикии таҳқиқоти диссертациониро баъзе маълумотҳои сотсиологӣ ва омӯрӣ оид ба вазъи муносибатҳои меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ, қарорҳои Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар маҷмаи амалии судӣ ташкил кардаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқот дар омӯзиши ҳамаҷонибаи моҳият ва мазмуни ҳуқуқи конституционии шахс ба меҳнат дар шароити иқтисоди бозорӣ, таҳкими меъёрҳои байналмилалӣ асосӣ дар соҳаи таъмини ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар Конституция ва қонунгузории миллии, инчунин муайян намудани мавқеи ин ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқҳои инсон зоҳир мегардад. Инчунин, дар таҳқиқот қарорҳои давлатӣ-ҳуқуқӣ, маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ ва шаклҳои ҳифз ва ҳимоя ҳамчун унсурҳои амалиявии ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва тавсиф шудаанд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Муқаррароти зерин ҳамчун навогонӣ барои дифоъ пешниҳод карда мешаванд:

1. Танзими ҳуқуқӣ-конституционии ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ба ду намуд: бавосита ва мустақим, ҷудо

мешавад. Намуди якум маъноӣ дар конститутисия мавҷуд набудани танзими мустақили ин ҳуқуқро ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ мустақил дорад. Ин ҳуқуқ ба мазмуни ҳуқуқҳои дигар (масалан, ҳуқуқ ба пешбурди фаъолияти иқтисодӣ) дохил мешавад. Намуди дуюм маъноӣ онро дорад, ки ҳуқуқи шахс ба меҳнат ва унсурҳои асосии он бевосита дар конститутисияи давлат мустаҳкам шудааст. Ҳамзамон, ин танзимнамоӣ метавонад ҷаҳор равиш дошта бошад - танзими мусбат (ҳуқуқ ба меҳнат), танзими манфӣ (озодии меҳнат), ҳамчун дастури арзишӣ (ҳамчун принсипи асосӣ сохтори конститутисионӣ) ва ҳамчун уҳдадорӣ конститутисионӣ.

2. Мафҳуми ҳуқуқи шахс ба меҳнатро ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ метавон ба таври зайл баён намуд: ин ҳуқуқест, ки аз ҷониби давлат дар асоси баёни озоди шахс, имконияти ӯро баҳри амалӣ намудани фаъолияти меҳнатӣ дар шаклҳои муқаррарнамудаи қонун, ки бо низоми қарорҳои давлатӣ дар қонунгузорӣ муқаррар шудааст, таъмин карда мешавад. Ҳуқуқ ба меҳнатро дар фаҳмиши болозикр тавсиф намуда, бояд қайд кард, ки асоси онро ифодаи ихтиёрии шахс ба фаъолияти меҳнатӣ ташкил медиҳад.

3. Танзими конститутисионӣ ҳуқуқи шахс ба меҳнат ба ду намуд: мустақиман ва бавосита, ҷудо карда мешавад. Ин ҳуқуқ дар моддаи 35 Конститутисияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври мустақим муқаррар шуда, унсурҳои зеринро дар бар мегирад: ҳар шахс ҳуқуқи меҳнат кардан, интихоби озоди касбу кор, ҳифзи меҳнат ва таъмин гардидаи ҳимояи иҷтимоӣ дар ҳолати бекорӣ дорад. Музди кор набояд аз ҳадди ақалли музди меҳнат камтар бошад. Ҳама гуна маҳдудиятҳо дар муносибатҳои меҳнатӣ манъ карда шудаанд. Барои иҷрои кори яхела бояд музди баробар дода шавад. Ҷалб кардан ба меҳнати маҷбурӣ иҷозат дода намешавад, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун муайян кардааст. Танзими ғайримустақими ҳуқуқ ба меҳнат дар моддаҳои 12, 28, 37 ва 39-и Конститутисия низ зикр шудааст.

4. Танзими ҳуқуқ ба меҳнат дар санадҳои байналмилалӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешавад: санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дорои хусусияти умумӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ махсуси соҳаи меҳнат. Ба гурӯҳи аввал ҳамаи санадҳои байналмилалӣ дохил мешаванд, ки ҳуқуқҳои инсонро ба таври умум танзим

мекунанд. Гурӯҳи дуюмро санадҳо ташкил медиҳанд, ки ба танзими ҷанбаҳои гуногуни ҳуқуқ ба меҳнат равона шудаанд, аз ҷумла Конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, инчунин конвенсияҳо ва тавсияҳои Ташкилоти Байналмилалии Меҳнат (ТБМ).

5. Танзими ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар қонунгузории соҳавии меҳнатӣ дорои як қатор хусусиятҳои хос мебошад, ки онро аз қонунгузории дигар соҳаҳо фарқ мекунад. Азбаски ҳуқуқи шахс ба меҳнат доираи васеи муносибатҳоро дар бар мегирад, танзими он дар доираи маҳдуди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ғайриимкон аст. Ҳамзамон, ҳангоми таҳлили қонунгузории амалкунанда дар соҳаи меҳнат як хусусияти муҳимро бояд қайд кард: санадҳои меъёрий, ба монанди қонунҳо (аз ҷумла Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон), асосан талаботи умумиро барои таъмини ҳуқуқ ба меҳнат муайян мекунанд. Ин талаботҳо минбаъд дар санадҳои зерқонунӣ ва санадҳои дохилии ташкилотҳо, муассисаҳо ва дигар шахсони ҳуқуқӣ тафсил дода мешаванд.

Аз ин ҷо метавон хулоса кард, ки танзими соҳавии ҳуқуқ ба меҳнат дар ҷунин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ мешавад:

- қонунҳо, аз ҷумла қонунҳои кодификацияшуда;
- санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ (фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, низомномаҳо ва дастурҳои вазорату идораҳои гуногун).

- созишнома ва шартномаҳои коллективӣ.

6. Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашуда мо ба хулосае омадем, ки ҳуқуқ ба меҳнат ба гурӯҳи ҳуқуқҳои иқтисодии шахс дохил шуда, дорои хусусиятҳои зерин мебошад: ба воситаи ҳуқуқ ба меҳнат моҳияти иҷтимоии давлат ошкор мегардад; ҳуқуқ ба меҳнат бо ҳуқуқҳои дигари инсон зич алоқаманд буда, метавонад ҳамчун ҳуқуқ ва қафолат баромад намуда, амалишавии онҳоро таъмин намояд; ҳуқуқ ба меҳнат дар низоми ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ самти умумиҷтимоӣ дорад, зеро он ҳамчун воситаи тасдиқи инсондӯстӣ ва адолат амал мекунад.

7. Тавре таҳлили робитаи мутақобилаи ҳуқуқи шахс ба меҳнат бо дигар ҳуқуқҳо нишон медиҳад, он дар ду асос бунёд ёфтааст. Аввалан, робитае, ки дар натиҷаи он қафолати ҳам ҳуқуқ ба меҳнат ва ҳам дигар ҳуқуқҳои субъективӣ таъмин мешавад,

яъне робитаи мутақобилаи муҳофизатӣ-ҳимоявӣ. Ба ибораи дигар, ин навъи муносибат дар асоси он ташаккул меёбад, ки амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат татбиқи ҳуқуқи дигари субъективиро кафолат медиҳад ва баръакс. Дувум, робитае, ки дар натиҷаи он барои амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат ва дигар ҳуқуқҳои субъективӣ чораҳои мусоидатӣ ба вучуд меоянд, яъне робитаи таъминотӣ. Дар ин замина муносибатҳои мутақобила ба он асос ёфтааст, ки амалигардонии ҳуқуқ ба меҳнат, инчунин, имкони амалӣ шудани ҳуқуқи субъективии дигарро ба вучуд меорад ва баръакс.

8. Таҳти механизми амалишавии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд дар соҳаи муносибатҳои меҳнатӣ бояд маҷмуи воситаҳои ҳуқуқии танзимкунанда ва муҳофизатии сатҳҳои гуногун фаҳмида шавад, ки бо ёрии онҳо ҳуқуқи субъективӣ дар амал татбиқ шуда, дар рафтори воқеии субъектҳо таҷассум меёбад. Ба сифати унсурҳои механизми амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат инҳо баромад мекунад: кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон, масъалаҳои маҳдудкунии ҳуқуқи инсон ва механизмҳои ҳимояи ҳуқуқи инсон. Раванди ба амал баровардани ҳуқуқ ба меҳнат ду марҳаларо дар бар мегирад - муқарраршавӣ ва таъминотӣ. Марҳилаи муқарраршавӣ масъалаҳои таҳкими ҳуқуқии механизмҳои татбиқ, вазъи ҳуқуқии шахси иштирокчи мунносибатҳои меҳнатӣ ва мушаххас кардани доираи ҳуқуқу уҳдадорихои корманд ва корфарморо дар бар мегирад. Марҳилаи таъминотӣ раванди амалишавии ҳуқуқҳои меҳнатии шахсро тавассути истифода аз усулҳо ва методҳои мувофиқ, ки ба кафолат ва ҳифзи ин гурӯҳи ҳуқуқҳо нигаронида шудааст, дар назар дорад.

9. Таҳти кафолатҳои ҳуқуқ ба меҳнат воситаҳо, усулҳо ва шароитҳое, ки дар қонунгузории меҳнат муқаррар шудаанд, фаҳмида мешавад, ки тавассути онҳо татбиқи ҳуқуқҳои ба корманд дар соҳаи меҳнат додашуда бевосита таъмин карда мешаванд. Кафолатҳои таъмин ва амалӣ намудани ҳуқуқи шахс ба меҳнатро метавон ба се гурӯҳ тақсим кард: кафолатҳое, ки пеш аз муносибатҳои меҳнатӣ амалӣ мешаванд, кафолатҳое, ки дар раванди фаъолияти меҳнатӣ татбиқ карда мешаванд ва кафолатҳое, ки барқароркунии ҳуқуқҳои вайроншудаи меҳнатиро таъмин мекунад.

10. Масъалаи танзими конститутсионии маҳдудиятҳои ҳуқуқ ба меҳнат дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи якҷоякунии банди умумӣ ва тавзеҳҳои мушаххас ба амал бароварда мешавад, яъне асосҳои умумии татбиқи маҳдудиятҳо дар моддаҳои 14 ва 47 Конститутсия муқаррар гардида, қайдҳои мушаххас бошад, дар қисмҳои 2 ва 4 моддаи 35 Конститутсия мустаҳкам шудаанд, яъне Конститутсияи кишвар дар мавриди маҳдудиятҳои ҳуқуқи меҳнат ҳам талаботи умумӣ ва ҳам махсусро муқаррар намудааст. Ба ибораи дигар, Конститутсияи кишвар ҳуқуқи шахс ба меҳнатро мустаҳкам намуда, барои татбиқи ин ҳуқуқ сарҳадҳои аниқро муқаррар кардааст.

Таҳлили меъёрҳои Конститутсия ва қонунгузории кишвар нишон медиҳад, ки маҳдудиятҳои ҳуқуқ ба меҳнат метавонад ҳам ҷанбаи объективӣ ва ҳам ҷанбаи субъективӣ дошта бошад. Дар мавриди аввал сухан дар бораи ҳолатҳои меравад, ки ҳудуди ғайриқонунии меҳнатро муқаррар мекунанд. Масалан, озодии ғайриқонунии соҳибдорӣ ҳамчун як намунаи ғайриқонунии меҳнатӣ танҳо бо иҷозатномаи дахлдор имконпазир аст. Маҳдудиятҳои ҳуқуқи меҳнатӣ аз рӯи ҷанбаи субъективӣ муқаррар намудани маҳдудиятҳо барои як гурӯҳи муайяни шахсон дар назар дорад. Ҳамин тавр, қисми 4-уми моддаи 35 Конститутсия, ки дар боло зикр гардида буд, ду гурӯҳи субъектҳои, ки ба қонун вазнин ва зеринамӣ ҷалб карда намешаванд - занон ва ноабилгонро, аниқ муқаррар кардааст.

11. Дар заминаи таъмини ҳуқуқ ба меҳнат ду мафҳум ҷудо карда мешавад: «ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат» ва «ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат». Мафҳуми якум хусусияти пешгирикунанда дорад, дуум бошад, хусусияти барқароркунанда аст. Ин далел дар мисоли ҳуқуқ ба меҳнат, ки дар он категорияи «ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат» ҳамчун маҷмуи тадбирҳои амал мекунанд, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдор оид ба таъмини шароити мувофиқи меҳнат андешида мешаванд, равшан дида мешавад. Дар навбати худ, «ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат» ҳамчун механизми барқарорсозӣ дар ҳолати вайрон кардани ҳуқуқҳои меҳнатӣ баромад мекунанд. Ин тадбирҳо аз ҷониби субъектҳои дахлдор бо шакл ва усулҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ амалӣ карда мешаванд.

12. Усулҳои ҳимояи ҳуқуқи шахрвандон ба меҳнат дар се зернамӣ, вобаста ба нақш ва дараҷаи иштироки давлат дар

механизми ҳуқуқи инсон ташаккул меёбанд. Аввалан, ин усулҳои ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ мебошанд, ки дар онҳо иштироки давлат маҳдуд аст, яъне давлат дар ҳалли мушкилоти бамӣёномада бевосита иштирок намекунад – ин муҳофизати инфиродӣ, ҳимояи дастаҷамъона ва ҳимоя аз ҷониби иттифокҳои касаба мебошанд. Усули дуюм, нақши давлатро дар ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ ҳамчун ҳаками мустақил - арбитражи меҳнатӣ, ҳимояи судии ҳуқуқҳои меҳнатӣ тавсиф мекунад. Сеюм бошад, усули ниҳой ин иштироки бевоситаи давлат дар ҳалли ҳолатҳои баҳсноки меҳнатӣ тавассути мақомоти худ мебошад.

Дар натиҷаи таҳқиқоти илмӣ анҷомдодашуда муаллиф тавсияҳои зерини хусусияти амалидоштаро пешниҳод кардааст:

1. Қонунгузориҳои меҳнат бештар ба тадбирҳои ҳифзкунонда оид ба таъмини ҳуқуқ ба меҳнат нигаронида шудааст, дар ҳоле ки тадбирҳои муҳофизатӣ-барқароркунонда пурра инъикос нагардидаанд. Ба ин муносибат мо пешниҳод менамоем, ки ба қонунгузориҳои кишвар тағйироти дахлдор ворид карда шавад. Ҳамин тавр, мо дар асоси омӯзиши танзими конститутсионии ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар кишварҳои хориҷӣ пешниҳод менамоем, ки моддаи 35 қисми 5-и Конститутсия бо мазмуни зайл илова карда шавад: «Шаҳрвандон ба ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ барои таъмини манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии худ ҳуқуқ доранд, аз ҷумла ҳуқуқи муттаҳид шудан ба иттифокҳои касаба, бастанӣ созишнома ва шартномаҳои коллективӣ ва ҳуқуқ ба баҳсҳои меҳнатии инфиродӣ ва коллективиро бо истифода аз усулҳои муқаррарнамудаи қонун барои ҳалли онҳоро доранд».

2. Пешниҳод менамоем, ки ба қисми 3 моддаи 7, қисми 2 моддаи 23, қисми 3 моддаи 31, қисми 1 моддаи 54, қисми 1 моддаи 55, қисми 1 моддаи 56, қисми 1 моддаи 225, сарҳати 5 қисми 1 моддаи 291, қисми 3 моддаи 342-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳо ворид карда шуда, баъди калимаи “суд” ибораи “ва мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат” ворид карда шавад. Ҳамчунин, ба қисми 2, моддаи 15-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ибораи “санади судӣ,” ибораи “санади мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат” низ ворид карда шавад.

3. Дар татбиқи меъёрҳои танзимкунандаи соҳаи меҳнат, ба ақидаи мо, як қатор носозгориҳо мавҷуданд, ки шарҳи дурустро тақозо мекунанд. Мисол, мутобиқи талаботи банди 2-и қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 апрели соли 2018, № 197 “Дар бораи Номгуӣи соҳаҳо, истеҳсолот, кор, касб ва вазифаҳо (мансабҳо), шароити пешниҳод ва давомнокии рухсатӣ барои собиқаи кории давомнок” ба кормандоне, ки дар як соҳа ё дар як ташкилот муддати дароз кор карда, дорои собиқаи кории давомнок мебошанд, аз ҷониби корфармо дар мувофиқа бо намояндагони кормандон то 10 рӯзи тақвимӣ рухсатии иловагӣ дода мешавад. Талаботи қарори мазкур дар хусуси собиқаи кории давомнок дар як соҳа ё як ташкилоти айни ҳол фаъолияткунанда ё пештар фаъолияткарда норавшан буда, нофаҳмихоро ба вучуд меорад.

Мушкilotи дарболоовардашуда равшан нишон медиҳад, ки барои амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат танзими ҳуқуқӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Аз сабаби норавшании муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқии пешниҳодшуда ҳолатҳое ба миён омада метавонанд, ки боиси вайрон шудани ин ҳуқуқ мегарданд. Аз ин лиҳоз, мо чунин мешуморем, ки бо мақсади дастгирии иҷтимоии синфи корманд ба қарори мазкур ё ба моддаи 1-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, мафҳуми собиқаи кории давомнок дар шакли «Собиқаи кории давомнок- фосилаи бетанаффуси вақтест, ки корманд тибқи шартномаи меҳнатӣ дар як соҳа ё як ташкилот кор кардааст» ифодаи худро ёбад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки ҳулосаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада маводи концептуалиеро, ки танзим ва татбиқи ҳуқуқи меҳнатро ҳамроҳӣ мекунанд, рушд ва мукамал мегардонанд, ҷанбаҳои муҳими танзими қонунгузории ин ҳуқуқро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равшан карда, онро аз нав дида мебароянд. Таҳқиқоти диссертатсионӣ, дар маҷмӯъ ба ташаккули концепсияи дарки мазмунӣ илмӣ категорияи «ҳуқуқ ба меҳнат» мусоидат намуда, заминаи мавҷудбударо барои рушди қонунгузорӣ ва таҳқиқоти илмӣ минбаъда пурра менамояд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки хулосаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада ва пешниҳодҳои амалие, ки дар асоси онҳо оид ба татбиқи фаъолияти қонунгузорӣ таҳия шудаанд, ба тасдиқи равиши аз ҷиҳати илмӣ асоснок ҳангоми таҳияи заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии танзимкунандаи ҳуқуқ ба меҳнат дар Тоҷикистон мусоидат хоҳанд кард.

Маводҳои диссертатсияро ҳангоми таълими фанни ҳуқуқи конституционӣ, ҳуқуқи меҳнат, курсҳои махсус ва семинарҳо истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо таҳқиқи объективӣ, ҳамаҷонибаи назариявӣ ва амалии танзими ҳуқуқӣ ва татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мешавад. Эътимоднокӣ, инчунин, дар натиҷаи таҳлили муфассали категорияҳои ҳуқуқӣ ва хулосаҳои илмӣ аз рӯи онҳо қабулшуда зоҳир мегардад. Дурустии хулосаҳои бадастомадаро пешниҳоду тавсияҳои назариявӣ ва амалии дисертант, ки дар раванди таҳлили муқоисавии қонунгузории миллӣ ва меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, омӯзиши равандҳои муосир, дурнамо, роҳу усулҳои навсозии масъалаҳои баррасишуда ташаққул ёфтаанд, тасдиқ мекунад.

Мутобиқати рисола ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мундариҷаи таҳқиқот ба шаҳодатномаи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конституционӣ; муҳофизати судии конституционӣ; танзими ҳуқуқии ҳокимияти маҳаллӣ, ки аз тарафи Комиссияи Олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктарабӣ дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии доктарабӣ барои гирифтани унвони илмӣ дар таҳқиқот бо яқиндор омили муайян карда мешавад: аввалан, натиҷаҳои илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ, аз ҷумла хулосаҳои назариявӣ, муқаррароти асосии ҷимояшаванда ва тавсияҳои амалӣ аз ҷониби муаллиф мустақилона ба даст оварда шудаанд; дуюм, саҳми шахсии муаллиф дар навбастии илмие, ки ҷиҳати ҳалли масъалаҳои мураббаи марбут ба мафҳумҳо ва мазмунҳои махсуси ҳуқуқ ба меҳнат ва роҳҳои татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудаанд, ифода меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Рисолаи илмӣ дар кафедраи ҳуқуқи конститусионӣ ва маъмурии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таҳия шуда, борҳо дар чаласаҳои кафедра мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба химоя тавсия шудааст.

Чанбаҳои гуногуни таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли мақола ва маъруза дар конференсияҳо ва семинарҳои илмӣ амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ пешниҳод карда шуданд:

а) байналмилалӣ

- Конфронси байналмилалии илмӣ-амалии «XII хониши Ломоносов» баҳшида ба рӯзи или тоҷик ва 30 - солагии барқарорсозии муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия. Дар мавзӯи “Робитаи ҳуқуқ ба меҳнат ва озодии фаъолияти соҳибкорӣ” Душанбе 2022 с.;

- Конфронси байналмилалии илмӣ-амалӣ «Тоҷикон дар оинаи таърих» баҳшида ба 115 -солагии академик Б. Ғафуров дар мавзӯи «Худмухофизатӣ ҳамчун шакли химояи ҳуқуқ ба меҳнат» - Душанбе, 2023.

б) ҷумҳуриявӣ

-Конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Конститутсия ва низоми ҳуқуқи муосири Тоҷикистон: алоқамандии илм, ҳуқуқэҷоднамоӣ ва амалия”. Дар мавзӯи “Мафҳум ва мазмуни ҳуқуқ ба меҳнат тибқи Конститутсия ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон” Душанбе, 2020 с.;

- Конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “30 - солагии Исклолят: марҳилаҳои роҳи тайкарда, воқеият ва пешомадҳо”. Дар мавзӯи “Танзими конститусионии ҳуқуқ ба меҳнат” Душанбе, 2021 с.;

- Конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Конститутсия ҳамчун омили устувории давлат”. Дар мавзӯи “Ташаккули танзимнамоии конститусионии ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” Душанбе, 2022 с.;

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти пешниҳодшуда дар асарҳои нашршудаи муаллиф, аз ҷумла дар 14 мақолаи илмӣ, ки 8-тои онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 6 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расидаанд, инъикос ёфтаанд.

Сохтор ва ҳаҷми рисола ба ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқат мекунад. Рисола аз номгӯи ихтисорот, муқаддима, ду боб, ҳафт сархат (зербоб), хулоса, тавсияҳо ва рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми умумии рисола 191 саҳифаро ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима муаллиф аҳамият, дараҷаи таҳлилу баррасии мавзӯи рисола асоснок карда, ҳадафҳо, вазифаҳо, объект ва предмети тадқиқотро муайян менамояд. Асосҳои методологӣ ва эмпирӣки он, нағзони илмӣи диссертатсия тавсиф гардида, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшуда мурааттаб шудаанд, аҳамияти назариявӣ ва амалии тадқиқот нишон дода шудааст.

Боби якуми таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки **«Асосҳои конституцсионӣи ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»** ном дорад, дарбар гирандаи таҳлили мукаммали назариявӣ ва ҳуқуқии ҳуқуқи конституцсионӣ ба меҳнат ҳамчун яке аз ҳуқуқҳои калидии иҷтимоӣ-иқтисодӣи инсон ва шаҳрванд мебошад. Дар доираи ин боб, муаллиф таҳлили низоммандонаи мафҳумҳои асосиро анҷом дода, мазмунӣи ҳуқуқ ба меҳнатро аз дидгоҳи илмӣи ҳуқуқи конституцсионӣ равшан менамояд, инчунин тасниф ва тавсифи унсурҳои сохтори онро пешниҳод мекунад.

Таваҷҷуҳи махсус ба омӯзиши асосҳои меъёрии ҳуқуқии танзими ин ҳуқуқ дар низомӣи ҳуқуқии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон зоҳир мегардад, ки Конституцсия, қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ, инчунин муносибати онҳо бо санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣе, ки аз ҷониби давлат тасдиқ шудаанд, дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, боби якум асосҳои назариявӣ-методологӣ ва меъёрии ҳуқуқиро барои таҳлили минбаъдаи падидаи ҳуқуқ ба меҳнат мегузорад ва аҳамияти онро барои бунёди давлати иҷтимоӣ, ки ба таъмини шароити шоистаи зиндагӣ, шуғл ва худшиносии шахсият равона шудааст, муайян менамояд.

Зербоби аввали таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки **«Мафҳум ва муҳтавои ҳуқуқи конституцсионӣи меҳнат»** ном дорад, ба таҳлили ҳамачонибаи моҳияти назариявӣ-ҳуқуқии ҳуқуқи меҳнат

хамчун яке аз ҳуқуқҳои асосии иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии инсон бахшида шудааст. Дар ин зербоб таъкид мегардад, ки дар низоми ҳуқуқҳои иҷтимоӣ, ки ба таъмини сатҳи шоистаи зиндагӣ, татбиқи потенциали шахсият ва ҳамгироии ӯ ба равандҳои ҷамъиятӣ нигаронида шудаанд, маҳз ҳуқуқ ба меҳнат ҷойгоҳи афзалиятнокро ишғол мекунад. Ин ҳуқуқ на танҳо имкони амалигардонии фаъолияти меҳнатиро дар бар мегирад, балки маҷмӯи унсурҳои ҳуқуқии аҳамиятнокро низ фаро мегирад: ҳуқуқи ҳар як шахс ба интиҳоби озод ва ё қабул кардани ихтиёрии меҳнат, ҳуқуқ ба гирифтани подоши меҳнат, ки ба миқдор ва сифати он мувофиқат кунад, инчунин ҳуқуқ ба шароити меҳнат, ки ба талаботи беҳатарӣ, гигиена ва шарафи инсонӣ ҷавобгӯ бошад.

Таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии генезиси ин ҳуқуқ дар қаламрави Тоҷикистон имконият медиҳад, ки раванди эволюсионии онро дар ҷаҳорҷӯбаи моделҳои мухталифи конститусионӣ пайгирӣ намуд. Аз ҷумла, бори аввал ҳуқуқ ба меҳнат дар матни Конститутсияи ҶШС Тоҷикистон аз соли 1937 сабт гардида буд, ки он ҳамчун ҳуқуқи аз ҷониби давлат кафолатёфта ба шугъл ва гирифтани подоши одилонаи меҳнат муаррифӣ мешуд. Марҳилаи минбаъдаи рушди мазмунӣ меъёрии ҳуқуқи меҳнат дар Конститутсияи ҶШС Тоҷикистон соли 1978 инъикос ёфтааст, ки дар он ҳуқуқи мазкур мазмунӣ мушаххас ва амиқтарро соҳиб гардидааст. Аз ҷумла, муқаррароте ворид шудаанд, ки ба озодии интиҳоби касб, навъи фаъолият ва кори мушаххас бо дарназардошти хусусиятҳои инфиродии шахрванд - қобилиятҳо, омодагии касбӣ, сатҳи таҳсилот ва талаботи воқеии ҷомеа дахлдоранд. Ин равишҳо дар Конститутсияи амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1994 идома ёфта, ҳуқуқ ба меҳнат дар он ҳамчун ҷузъи муҳимтарини сиёсати иҷтимоии давлат ба расмият дароварда шудааст.

Бо истифода аз таҳлили назариявӣ ва муқоисавии ҳуқуқӣ, муаллиф зарурати ҷудо кардани ду шакли сабти ҳуқуқ ба меҳнат дар ҳуқуқи конститусиониро асоснок менамояд - шакли ғайримустақим ва мустақим. Шакли ғайримустақим ҳолатест, ки дар он ҳуқуқи меҳнат дар матни конститутсия бевосита сабт намешавад, вале аз мазмунӣ дигар муқаррароти ҳуқуқӣ, аз қабилӣ ҳуқуқ ба фаъолияти озоди соҳибкорӣ ё дигар фаъолияти

иктисодӣ, бароварда мешавад. Ин гуна усул, масалан, ба низомҳои конституционии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Чопон хос аст. Баръакс, шакли мустақими сабт бо он фарқ мекунад, ки ҳуқуқ ба меҳнат дар матни конституция ба таври равшан ва мустақим бо истифода аз сохторҳои гуногуни ҳуқуқӣ ифода мегардад: ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ мусбат ба меҳнат, ҳамчун озодии меҳнат (яъне манъи меҳнати маҷбурӣ), ҳамчун низомии ўҳдадорӣҳои мусбати давлат дар соҳаи шуғл, ё ҳамчун арзиш ва самти рушди иҷтимоӣ.

Муаллиф таъкид мекунад, ки гуногунрангии равишҳо ба сабти ҳуқуқи меҳнат дар конституцияҳои миллии боиси ба миён омадани масъалаҳои баҳснок дар илми ҳуқуқшиносӣ шудааст. Яке аз масъалаҳои калидӣ ин масъалаи табиати ҳуқуқи меҳнат мебошад — оё онро бояд ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ ё ҳамчун шакли озодӣ баррасӣ кард. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таъкид мегардад, ки ин фарқият фақат фарқияти истилоҳӣ нест, балки реша дар асосҳои амиқи ҳуқуқӣ ва фалсафӣ дорад, ки ба муносибатҳои байни шахсият ва давлат вобастаанд. Ҳамин тавр, агар мафҳуми «ҳуқуқ» ҳамчун мақоми аз ҷониби давлат дода ва меъёран кафолатёфтаи шахс фаҳмида шавад, пас мафҳуми «озодӣ» ҳамчун ҳолати табиӣ ва фитрии инсон, ки барои амалӣ гардидани он ҳатман танзими мусбати ҳуқуқӣ лозим нест, арзёбӣ мегардад. Дар ин замина, муайян кардани дараҷаи иштироки давлат дар танзими муносибатҳои меҳнатӣ аҳамияти асосӣ пайдо мекунад: ҳар қадар сатҳи даҳолати давлат баландтар бошад, ҳамон қадар шакли ҳуқуқи мусбати меҳнат бештар зоҳир мегардад; баръакс, дар ҳолати иштироки камтар, мафҳуми озодии меҳнат афзалият пайдо мекунад.

Дар натиҷаи таҳлили анҷомёфта, муаллиф ба хулоса меояд, ки мафҳумҳои «ҳуқуқ ба меҳнат» ва «озодии меҳнат» аз ҷиҳати мазмун ва вазифаҳо якдигарро пурра мекунанд. Новобаста ба фарқиятҳои онҳо аз нигоҳи манбаъ ва табиати ҳуқуқӣ, дар заминаи танзими ҳуқуқи конституционӣ онҳо ҳамчун мафҳумҳои баробарбаҳо баромад мекунанд, ки ҳадафи умумии онҳо таъмин намудани шароити ҳудӣ ҷисмонӣ ва ҳуқуқи шахс барои амалисозии меҳнати озодона бо кафолатҳои дахлдори давлатӣ мебошад.

Дар зербоби дуҷуми таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки таҳти унвони **«Танзими ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат дар қонунгузории миллӣ ва ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ»** омадааст, муаллиф ба таҳлили ҳамаҷонибаи механизми таъмини меъёрии татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат дар ҷаҳорҷӯбаи низоми ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ мепардозад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки танзими ҳуқуқи мазкури конститусионӣ низоми мураккабу сатҳҳои гуногунро фаро мегирад, ки доираи васеи манбаъҳои ҳуқуқиро дар бар мегирад ва онҳо дорои хусусият ва эътибори ҳуқуқии гуногун мебошанд.

Бо таъя ба омӯзиши доктринаи ҳуқуқии миллӣ ва таҳлили муқоисавӣ, муаллиф ду равиши шартиро ҷудо мекунад, ки ба таъбири танзими ҳуқуқии муносибатҳои меҳнатӣ, баромада аз ҳуқуқи конститусионии меҳнат, асос меёбанд. Равиши аввал, ки он «маҳдуд» номгузори шудааст, қонунгузори меҳнатро танҳо ҳамчун як соҳаи мустақили ҳуқуқӣ меҳисобад, ки меъёрҳои он дар санадҳои махсуси меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳои меҳнатиро бевосита танзим мекунанд, ҷой дода шудаанд. Дар доираи ин равиш, меъёрҳои дигар соҳаҳо, ба монанди ҳуқуқи граҷданӣ, маъмури ё ҷиноятӣ, ҳамчун ёрирасон шинохта мешаванд ва ба ҳайси қисми қонунгузори меҳнат баррасӣ намешаванд.

Равиши дуюм, ки онро «васеъ» меноманд, баръакс, қонунгузори меҳнатро маҷмӯи ҳамаи манбаъҳои ҳуқуқие медонад, ки бевосита ё ғайримустақим ба соҳаи меҳнат дахлдоранд, аз ҷумла меъёрҳои қонунгузори марбут ба шуғл, муҳочират, ҳифзи меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, инчунин муқаррароти ҳуқуқии дар созишномаҳои байналмилалӣ дарҷгардида. Ин равиш табиати интегративии ҳуқуқи меҳнатро инъикос намуда, хусусияти байнисоҳавӣ ва фаромиллӣ доштани онро дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйироти муносибатҳои меҳнатӣ таъкид мекунад.

Дар ҷаҳорҷуби назари концептуалии худ, муаллиф танзими ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнатро ҳамчун механизми мураккаби меъёрӣ баррасӣ мекунад, ки се сатҳи калидиро дар бар мегирад:

1. Сатҳи конститусионӣ, ки пеш аз ҳама бо моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда мешавад. Дар он ҳуқуқи ҳар шахс ба меҳнат, шароити одилонаи

меҳнат, ҳимоя аз бекорӣ ва дигар унсурҳо мустақиман сабт гардидааст. Ғайр аз ин, дар моддаи мазкур аҳамияти муқаррароти дигар моддаҳои Конститутсия, аз ҷумла моддаҳои 12, 28, 37 ва 39 таъкид мегардад, ки танзими ғайримустақимро тавассути кафолати ҳуқуқ ба моликият, ҳуқуқ ба истироҳат, озодии интихоби касб, ҳифзи иҷтимоӣ ва дигар ҷанбаҳои вобаста ба амалӣ гардидани ҳуқуқ ба меҳнат таъмин мекунанд.

2. Сатҳи ҳуқуқи байналмилалӣ, ки ҳуҷҷатҳои универсалӣ ва махсусгардонидашударо дар бар мегирад. Дар гурӯҳи аввал муаллиф санадҳои умумии ҳуқуқи инсонро ҷой медиҳад, ба мисли Эълومияи умумии ҳуқуқи инсон (м. 23), Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ ва Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки дар он ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун ҷузъи системаи неқӯаҳволии иҷтимоӣ арзёбӣ мешавад. Ба гурӯҳи дуюм ҳуҷҷатҳои махсус, аз ҷумла Конвенсияи СММ оид ба ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, инчунин як қатор конвенсияҳо ва тавсияҳои калидии Созмони Байналмилалӣ Меҳнат дохил мешаванд, ки ба масъалаҳои шуғл, шароити меҳнат, бехатарии меҳнат, баробарии имкониятҳо ва мубориза бо таъбиз дахл доранд.

3. Сатҳи соҳавӣ (дохилидавлатӣ), ки дар он татбиқи мушаххас ва амалӣ шудани меъёрҳои, ки дар сатҳи конститутсионӣ ва байналмилалӣ муайян шудаанд, амалӣ мегардад. Қонунгузориҳои меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои кодификатсияшударо, пеш аз ҳама Кодекси меҳнатро дар бар мегирад, инчунин қонунҳои алоҳида, ки масъалаҳои ҳамшафати соҳахоро танзим мекунанд (дар бораи шуғли аҳоли, муҳочират, ҳифзи меҳнат ва ғайра), санадҳои зерқонунӣ меъёрӣ (фармонҳои Президенти ҶТ, қарорҳои Ҳукумати ҶТ, дастурамалҳо ва муқаррароти вазорату идораҳо), инчунин шартномаҳои меъёрии дохили ташкилотиро, аз ҷумла шартномаҳои коллективӣ ва созишномаҳо дар сатҳи корхонаҳо ва муассисаҳо дар бар мегирад.

Муаллиф таъкид мекунанд, ки маҳз ҳамоҳангсозӣ ва ҳамкории судманд миёни сатҳҳои зикршудаи танзим имкони татбиқи самараноки ҳуқуқ ба меҳнатро дар шароити давлати ҳуқуқбунёд таъмин менамояд. Ин равиши бисёрсатҳӣ ва

чандчанба шароити фароҳам меорад барои ташаккули пояи устувори меъёри, ки қодир аст ба даъвоҳои замони муосир ҷавоб диҳад – аз ҷумла, ба тағйироти сохтори иқтисодӣ, рушди шаклҳои нави шугл ва зарурати риояи ўҳдадорихои байналмилалӣ.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти гузаронидашуда исбот мекунад, ки танзими ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои сатҳи баланди мураккабӣ ва бисерҷабҳаи институционалӣ мебошад. Ин ҳолат, дар навбати худ, зарурати такмили пайвасти пояи меъёри-ҳуқуқиро ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ бо дарназардошти принципҳои адолати иҷтимоӣ, меҳнати шоиста ва рушди устувор ба миён меорад.

Зербоби сеюми боби мазкур, ки **«Мақоми ҳуқуқ ба меҳнат дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва робитаи он бо дигар ҳуқуқҳои инсон»** номгузорӣ карда шудааст, ба таҳлили мукаммали назариявӣ-ҳуқуқии нақши ҳуқуқ ба меҳнат дар низоми умумии ҳуқуқу озодиҳои шахсият баҳшида шудааст. Дар доираи ин таҳлил муаллиф табиати ҳуқуқӣ ва аҳамияти функционалии ин ҳуқуқро мавриди баррасӣ қарор дода, тасниф ва таҳлили низомамандонаи робитаҳои он бо дигар ҳуқуқҳои конституционӣ муқарраршударо анҷом медиҳад. Зикр мегардад, ки новобаста аз эътирофи ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун яке аз ҳуқуқҳои асосии иҷтимоӣ, масъалаи муайян намудани ҷойгоҳи дақиқи он дар низоми ҳуқуқӣ то ҳол мавзӯи баҳсҳои илмӣ фаъл боқӣ мондааст. Набудани равиши ягона дар илми ҳуқуқ ба гуногунчанба будани мазмуни ин ҳуқуқ ва фарқиятҳои суннатҳои ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ марбут мебошад.

Муаллиф тавачҷуҳро ба он ҷалб мекунад, ки дар доктринаи ҳуқуқӣ равишҳои гуногуни таснифи ҳуқуқҳои инсон вучуд доранд, ки ҳар кадом дар таҳлили ҳуқуқ ба меҳнат метавонанд татбиқ шаванд. Аз ҷумла, дар диссертатсия ду модели асосии тасниф барҷаста шудаанд. Модели аввал бар асоси дараҷаи иштироки давлат дар таъмини ҳуқуқҳои инсон бунёд ёфта, ҳуқуқҳоро ба ҳуқуқҳои фавран амалкунанда ва ба истилоҳ «барномавӣ» (ё диспозитивӣ) ҷудо мекунад. Аз нигоҳи ин равиш, ҳуқуқ ба меҳнат анъанавӣ ҳамчун ҳуқуқи барномавӣ арзёбӣ мешавад, ки барои татбиқи он даҳолати фаъоли давлат ва андешидани чораҳои махсус зарур аст. Аммо муаллиф зарурати бознигариҳои ин мавқеъро пешниҳод намуда, таъкид мекунад, ки

дар шароити муосири иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҳуқуқ ба меҳнат метавонад ва бояд ҳамчун ҳуқуқи фавран амалкунанда баррасӣ гардад. Ин тасниф ба он асос ёфтааст, ки субъекти асосии татбиқи он ҳуди шахс аст, дар ҳоле ки нақши давлат бештар ба фароҳамсозии муҳити институционалӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии мусоид равона мегардад.

Моделҳои дуҷумла бар асоси мазмун ва хусусияти муносибатҳои иҷтимоӣ танзимшаванда таҳия гардида, ҳуқуқхоро ба шахсӣ (шахрвандӣ), сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ тақсим мекунад. Дар доираи ин равиш, ҳуқуқ ба меҳнат, одатан, ба гурӯҳи ҳуқуқҳои иқтисодӣ мансуб дониста мешавад. Он дар баробари ҳуқуқ ба моликияти хусусӣ, озодии фаъолияти соҳибдорӣ ва ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ пояи низомии ҳуқуқҳои мебошад, ки ба қонунгардондани ниёзҳои моддӣ шахсият ва таъмини шароити зиндагии шоиста равона шудаанд. Ин фаҳмиш ба он асос ёфтааст, ки меҳнат на танҳо воситаи таъмини маводи рӯзгор, балки унсуре муҳими худшиносӣ, ҳамгироии иҷтимоӣ ва инкишофи шахсият мебошад.

Ҷанбаи муҳими таҳлиро муайян намудани мақом ва нақши функционалии ҳуқуқ ба меҳнат дар робита бо дигар ҳуқуқҳои озодиҳо ташкил медиҳад. Дар диссертатсия асоснок карда мешавад, ки ин робита дар ду самти асосии ба ҳам вобаста фаъол мегардад. Самти аввал – робитаи муҳофизатӣ-ҳимоявӣ мебошад, ки татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат ба таъмини амалишавии самарабахши дигар ҳуқуқҳои субъективӣ мусоидат мекунад, аз ҷумла ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, ҳимоя аз бекорӣ, ҳифзи саломатӣ, таҳсилот, инчунин озодии иттиҳод ва иштирок дар фаъолияти иттифоқҳои касба. Ҳамзамон, дигар ҳуқуқҳои бахусус ҳуқуқҳои, ки дастрасӣ ба иттилоот, гирифтани таҳассус, баробарии имкониятҳои таъмин мекунанд, нисбат ба ҳуқуқ ба меҳнат нақши ҳифзкунанда доранд ва заминаи амалӣ шудани пурраи онро фароҳам месозанд.

Самти дуюм – робитаи таъминкунанда мебошад, ки дар он татбиқи амалии ҳуқуқ ба меҳнат шароити заруриро барои амалӣ гардидани дигар ҳуқуқҳои озодиҳо фароҳам меорад. Масалан, мавҷудияти шугли устувор ва даромади муносиб шартҳои зарурии амалӣ гардидани ҳуқуқҳои фарҳангӣ, таҳсилот ва дигар ҳуқуқҳои мебошад, инчунин омиле мебошад, ки амали озодиҳои шахсӣ ва

сиёсиро таъмин менамояд, зеро мустақилият, соҳибхитёрӣ ва мавқеи фаъоли шахрвандии шахсиятро таъмин мекунад. Ҳамин тавр, ҳуқуқ ба меҳнат дар низоми умумии ҳуқуқу озодиҳои инсон нақши низомсозро мебозад ва ҳамчун кафолат ва шартӣ амали муассири дигар институтҳои ҳуқуқӣ баромад мекунад.

Дар анҷом муаллиф таъкид менамояд, ки ҳамоҳангӣ ва ҳамгироии байни ҳуқуқ ба меҳнат ва дигар ҳуқуқу озодиҳои шахсият хусусияти мутақобила ва вобастаи тарафайн дорад. Ин гуна робита ба ҳуқуқ ба меҳнат аҳамияти хосро дар механизми танзими ҳуқуқӣ, ҳимояи иҷтимоӣ ва таҳкими мақоми ҳуқуқии шахс дар шароити давлати ҳуқуқбунёд ва иҷтимоии муосир мебахшад. Ин, дар навбати худ, зарурати тақмили пайвасти заминаи ҳуқуқӣ ва институтҳои таъмини татбиқи ҳамаҷонибаи ҳуқуқ ба меҳнатро ҳамчун яке аз устувортарин сутунҳои низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон тақозо менамояд.

Дар боби дуюми таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки таҳти унвони **«Механизми татбиқи ҳуқуқи конституционӣ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»** омадааст, масъалаҳои марбут ба амалӣ гардондани яке аз ҳуқуқҳои муҳимтарини иҷтимоӣ-иқтисодии шахсият - ҳуқуқ ба меҳнат - мавриди таҳлили ҳамаҷонибаи илмӣ қарор мегиранд. Дар ин боб диққат ба омӯзиши механизмҳои татбиқи ҳуқуқ, ҷанбаҳои институционалӣ ва тартиботии он равона шудааст, ки тавассути онҳо муҳтавои меъёрҳои конституционӣ дар амалияи ҳуқуқии ҳаррӯза мушаххас ва таъмин мегардад.

Муаллиф таъкид мекунад, ки дар шароити кунунии рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар, ки бо тағйироти муносибатҳои меҳнатӣ, дигаргуниҳо дар бозори меҳнат ва зарурати мутобиқшавӣ ба стандартҳои байналмилалӣ ҳамроҳӣ меёбад, масъалаи татбиқи самараноки ҳуқуқ ба меҳнат аҳамияти стратегӣ пайдо кардааст. Амалӣ гардидани ин ҳуқуқ на танҳо ҳамчун додани имкони расмӣ ба меҳнат ҷалб гардидани шахрванд фаҳмида мешавад, балки ҳамчун раванDEST мураккаб ва бисёрсатҳа, ки фароҳамсозии муҳити мусоиди ҳуқуқӣ ва институционалӣ, таъмини кафолатҳо, муқаррар намудани маҳдудиятҳои қонунии оқилона ва истифодаи механизмҳои самараноки ҳимоя аз вайроншавии ҳуқуқхоро дар бар мегирад.

Ҳамин тавр, боби дуюм таҳқиқоти назариявӣ-амалиро дар бар мегирад, ки ба таҳлили муҳтаво ва хусусиятҳои фаъолияти механизми татбиқи ҳуқуқи конститусионӣ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудааст. Таҷҳизоти махсус ба таҳлили сохторҳои амалкунандаи меъёрӣ, равишҳои ҳуқуқӣ ва моделҳои институционалӣ дода мешавад, инчунин мутобикати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқ ва принципҳои адолати иҷтимоӣ баррасӣ мегардад. Натиҷаҳои таҳлили анҷомёфта на танҳо ба дарки амиқтари табиати ҳуқуқӣ ва аҳамияти ҳуқуқ ба меҳнат мусоидат мекунад, балки барои таҳияи пешниҳодҳо ҷиҳати тақмили механизми татбиқи он дар муҳити ҳуқуқӣ ва иҷтимоии давлати муосири тоҷикӣ замина фароҳам меорад.

Дар зербоби аввали боби мазкур, ки тахти унвони «**Тартиби татбиқи ҳуқуқи конститусионӣ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**» оварда шудааст, таъкид мегардад, ки дар шароити динамикаи муосири рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ амалӣ гардидани ҳуқуқи конститусионӣ ба меҳнат аҳамияти ҳалкунанда барои таъмини суботи давлат ва рушди устувори он пайдо мекунад. Дар вазъияте, ки бо тағйироти раванҷҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, аз ҷумла дигаргуниҳо дар соҳаи шуғл, сохтори бозори меҳнат ва низоми таъминоти иҷтимоӣ ҳамроҳ аст, масъалаи амалӣ сохтани самараноки ҳуқуқ ба меҳнат хусусияти фавқуллода муҳим касб менамояд. Муаллиф дар доираи ин зербоб таъкид мекунад, ки татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат на танҳо як ҷанбаи ҳуқуқӣ, балки ҷузъи муҳими стратегияи умумии рушди устувори давлат мебошад, ки ба таъмини суботи иҷтимоӣ, паст намудани сатҳи бекорӣ, таҳкими ҳифзи ҳуқуқи коргарон ва боло бурдани сатҳи некуаҳволии онҳо равона шудааст.

Хусусияти марҳалаи муосир дар зарурати таҳияи механизми самаранок зоҳир мегардад, ки табдил додани ҳуқуқи дар сатҳи конститусионӣ муқарраршударо ба амалияи воқеӣ ва кафолатдошуда таъмин намояд. Муаллиф бар он ақида аст, ки ин раванҷ бар пояи ҳамгирии низоммандонаи механизмҳои ҳуқуқии танзимӣ ва муҳофизатӣ дар доираи муносибатҳои меҳнатӣ асос ёфтааст. Ин ҳамгирӣ мусоидат мекунад ба ташаккули муҳити ҳуқуқие, ки дар он шахрвандон на танҳо

соҳиби ҳуқуқи субъективӣ ба меҳнат мегарданд, балки имконоти воқеӣ барои амалӣ намудани он пайдо мекунад.

Дар ҷаҳорҷӯби модели пешниҳодшуда, механизми татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат се унсури сохтори ба ҳам пайвастаро дар бар мегирад: – кафолатҳо, ки заминаҳо ва шароитҳо барои амалӣ гардидани ҳуқуқ фароҳам месозанд, маҳдудиятҳо, ки ҳудуд ва ҷорҷӯбаҳои татбиқи ҳуқуқ ба меҳнатро бо дарназардошти тартиботи ҷамъиятӣ, амният ва ҳуқуқи дигарон муайян мекунад ва механизмҳои ҳимоя, ки ба барқарорсозии ҳуқуқи поймолшуда, ба ҷавобгарӣ кашидани шахсони гунаҳгор ва ҷуброни зарари расонидашуда равона шудаанд.

Таҳлили механизми татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат ба муаллиф имкон медиҳад, ки сохтори думарҳилаи ин равандро ҷудо намояд, ки ҳар кадоми онҳо дорои аҳамияти вижаи ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ мебошанд:

Марҳилаи аввал - марҳилаи ташкилӣ. Дар ин марҳила асосҳои ҳуқуқии татбиқи ҳуқуқи меҳнат муқаррар мегарданд, аз ҷумла муайян намудани мақоми ҳуқуқии иштирокчиёни муносибатҳои меҳнатӣ, тақсими ваколатҳои онҳо, инчунин ташаққули заминаи меъёрие, ки тартиби ба қор қабул шудан, шугъл, таълими касбӣ ва дигар ҷанбаҳои ба амалӣ шудани фаъолияти меҳнатӣ пешоҳангро танзим менамояд. Ин марҳила ҳамчун пояи тамоми низом баромад мекунад.

Марҳилаи дуюм - марҳилаи таъминӣ. Дар ин марҳила амалӣ гардонидани бевоситаи ҳуқуқ ба меҳнат тавассути истифодаи воситаҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва институсионалӣ сурат мегирад. Ба ин раванд фаъолияти хадамоти давлатии шугъл, низомҳои омодагии касбӣ, механизмҳои бастанӣ шартномаҳои меҳнатӣ ва назорати риояи қонунгузории меҳнат дохил мешаванд. Дар ин марҳила ба он аҳамияти махсус дода мешавад, ки чӣ гуна тадбирҳои таъминӣ дар шароити мушаххаси иҷтимоӣ-иқтисодӣ амалӣ мегарданд, то чӣ андоза онҳо ба талаботи замон ва даъватҳои бозори меҳнат, аз ҷумла ноустувории шугъл, афзоиши шугли ғайрирасмӣ ва рақамикунории муносибатҳои меҳнатӣ мутобиқ шудаанд.

Ҳамин тавр, муаллиф ба хулоса меояд, ки татбиқи ҳуқуқи конституционӣ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як низоми бисёрсатҳа, пайваста ва дар ҳоли рушд мебошад, ки андозаҳои

ҳуқуқӣ, институционалӣ ва амалиро дар бар мегирад. Ҳамгироии танзими меъёрӣ, механизмҳои таъминӣ ва воситаҳои ғимоя на танҳо ғимояи ҳуқуқҳои меҳнатии шахсиро таъмин мекунанд, балки заминаи устувор барои рушди иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва суботи ҳуқуқии давлатро низ фароҳам месозанд. Самаранокии ин низом то андозае аз ҳамоҳангии амалҳои давлат, корфармоён, кормандон ва дигар субъектҳои муносибатҳои меҳнатӣ, инчунин аз мутобиксозии саривактии қонунгузорӣ ба воқеиятҳои нав вобаста мебошад.

Дар зербоби дуоми боби мазкур, ки таҳти унвони **«Кафолатҳои давлатии ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»** омадааст, муаллиф ба таҳлили амиқи масъалаҳои марбут ба кафолати амалӣ гардидани ҳуқуқ ба меҳнат мепардозад. Кафолатҳои давлатии татбиқи ҳуқуқи конститусионӣ ба меҳнат ҳамчун унсури муҳимтарини механизми ҳуқуқӣ баромад мекунанд, ки на танҳо эълони расмӣ ин ҳуқуқро таъмин менамоянд, балки амалӣ гардидани воқеии онро дар соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва меҳнатӣ таъмин мекунанд. Дар доираи ин зербоб, муаллиф табиати назариявӣ-ҳуқуқии кафолатҳои ҳуқуқи меҳнатро, инчунин сохтори институти он дар заминаи низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Таҳлили масъала на танҳо ҷанбаҳои умуминазариявиро, ки бо мафҳум ва таснифи кафолатҳо марбутанд, балки ҷанбаҳои амалиеро, ки ба танзими меъёрӣ ва ғайолияти амалии онҳо дахл доранд, низ фаро мегирад.

Адабиёти илмӣ гуногунрангии равишҳоро нисбат ба таъриф ва фаҳмиши мафҳуми «кафолат» нишон медиҳад, ки ин ба тафовут дар соҳаҳои таҳқиқоти илмӣ вобаста аст. Дар доираи дискурси ҳуқуқи конститусионӣ, кафолат ба маънои васеъ фаҳмида мешавад - ҳамчун маҷмӯи тадбирҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии давлат, ки бо мақсади таъмин намудани амалӣ гардидани воқеии ҳуқуқу озодиҳои шахсият андешида мешаванд. Ин равиш на танҳо омилҳои ҳуқуқиро, балки шароити институционалиро низ ба инобат мегирад, ки дар он ҳуқуқ ба меҳнат ташаккул ёфта ва амалӣ мегардад. Баръакс, дар ҳуқуқи меҳнат, мафҳуми кафолат ба таври маҳдудтар ва амалитар тафсир карда мешавад - ҳамчун маҷмӯи василаҳои ҳуқуқӣ ва тартиботе,

ки барои Ҳимояи манфиатҳои кормандон ва таъмин намудани суботи муносибатҳои меҳнатӣ равона шудаанд.

Бо мақсади системакунонии кафолатҳои ҳуқуқ ба меҳнат, муаллиф таснифи онҳоро бо назардошти марҳилаҳои татбиқи муносибатҳои меҳнатӣ пешниҳод менамояд, ки имкон медиҳад механизмҳои марбута ба таври сохторӣ ҷудо ва хусусиятҳои татбиқи онҳо муайян карда шаванд. Дар асоси таҳлили анҷомдодашуда, се гурӯҳи асосии кафолатҳо ҷудо карда мешаванд, ки ҳар кадоми онҳо дар доираи механизми умумии ҳимоя ва татбиқи ҳуқуқи меҳнат вазифаи хоси худро иҷро менамояд:

1. Кафолатҳое, ки ба марҳилаи пеш аз барқарор шудани муносибатҳои меҳнатӣ марбутанд. Ин гурӯҳ тадбирҳоро фаро мегирад, ки ба фароҳамсозии шароит барои дастрасии шахрвандон ба бозори меҳнат равона шудаанд. Ба онҳо барномаҳои давлатии мусоидат ба шуғл, роҳнамоии касбӣ, омодагӣ ва бозомӯзии мутахассисон, инчунин фаъолияти хадамоти шуғл ва дигар ниҳодҳое, ки миёнаравиро байни корфармоён ва кормандони эҳтимоли анҷом медиҳанд, дохил мешаванд. Аҳамияти махсус доранд механизмҳое, ки ба пешгирии таъйини ҳангоми ба кор қабул кардан, таъмини дастрасии баробар ба ҷойҳои корӣ ва дастгирии гурӯҳҳои осебпазири аҳоли (ҷавонон, занон, шахсони маъҷуб, шахрвандони бекор) равона шудаанд.

2. Кафолатҳое, ки дар раванди фаъолияти меҳнатӣ татбиқ мегарданд. Ин гурӯҳ ҳаҷми васеи ҷорабинҳои ҳуқуқӣ ва ташкилиро дар бар мегирад, ки ба таъмини субот, бехатарӣ ва пешбинишавии муносибатҳои меҳнатӣ равона шудаанд. Дар ин самт, аҳамияти махсус ба таъмини шароити муносиби меҳнат, риояи меъёрҳои санитариву гигиенӣ, пардохти саривақтӣ ва одилонаи музди меҳнат, ҳимоя аз аз кор озодкунии беасос, риояи речаи меҳнат ва истироҳат, инчунин татбиқи ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ дар иттифокҳои касаба дода мешавад. Ин гурӯҳ асоси ҳимояи ҳуқуқи кормандонро дар раванди фаъолияти меҳнатии онҳо ташкил медиҳад.

3. Кафолатҳои барқарорсозии ҳуқуқҳои меҳнатии поймолшуда. Ин гурӯҳ маҷмӯи тадбирҳои барқароркунонда ва ҷубронкунондаро дар бар мегирад, ки барои аз байн бурдани

оқибатҳои поймолшавии ҳукуки меҳнат равона шудаанд. Ба он механизмҳои ҳукукие дохил мешаванд, ки имкон медиҳанд аз болои амалҳои ғайриқонунии корфармоён шикоят намуда, шахсро ба ҷойи кори худ барқарор намуда, зарари моддӣ ва маънавӣ ҷуброн карда шуда ва шахсони гунаҳкор ба ҷавобгариҳои интизомӣ, маъмурӣ ё ҷиноятӣ кашида шаванд. Дар ин раванд, нақши мақомотҳои дахлдор аз ҷумла суд, нозироти меҳнат, прокуратура ва иттифокҳои касаба, ки ҳам вазифаи ғимоявӣ ва ҳам назоратӣ доранд, калидӣ мебошад.

Таҳлили гузаронидашуда ба муаллиф имкон дод, ки ба хулоса ояд: низоми кафолатҳои давлатии татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти бисёрсатҳӣ, мураккаб ва аз ҷиҳати функционалӣ мутавозинро доро мебошад. Ҳар яке аз гурӯҳҳои ҷудошудаи тадбирҳо нақши худро дар таъмини амалӣ ва самараноки ҳуқуқҳои меҳнатии шахрвандон иҷро мекунад. Дар маҷмӯъ, ин кафолатҳо на танҳо риояи принсипи адолати иҷтимоиро таъмин мекунад ва мақоми ҳуқуқии шахсиятро таҳким мебахшанд, балки дар таъмини рушди устувори иҷтимоиву иқтисодии давлат низ нақши муҳим мебозанд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм, ки таҳти унвони **«Маҳдудиятҳои конститусионӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»** омадааст, рисоланавис таҳқиқоти ҳамаҷонибаи хусусиятҳои маҳдуд намудани ҳуқуқ ба меҳнатро анҷом медиҳад. Маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд яке аз унсурҳои муҳимтарини танзими конститусионӣ-ҳуқуқӣ ба шумор меравад, ки барои таъмини тавозун байни манфиатҳои шахсият, ҷомеа ва давлат хизмат мекунад. Дар ин зербоб диққати асосӣ ба таҳлили асосҳои меъёрии муайянсозии маҳдудиятҳо, шаклҳои ифода ва табиати ҳуқуқии онҳо дар шароити низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардидааст.

Муаллиф таъкид мекунад, ки принсипи асосии қонуният ва дурустии ҳар гуна маҳдудияти ҳуқуқҳои конститусионӣ, аз ҷумла ҳуқуқ ба меҳнат, дар қонунгузорӣ муқаррар ва пешбини ёфтани он мебошад, ки ба стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқии инсон, аз ҷумла муқаррароти Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (моддаҳои 4 ва 22) ва Паймони

байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (моддаи 4) мувофиқат мекунад. Дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ин принцип тавассути танзими меъёрие амалӣ мегардад, ки ҳам санадҳои умумӣ ва ҳам маҳдудиятҳои махсусро дар бар мегирад, ки ин имкон медиҳад чандирӣ низом ҳангоми риояи принципи волоияти қонун нигоҳ дошта шавад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам принципҳои умумии иҷозатпазирии маҳдудияти ҳуқуқҳо ва ҳам меъёрҳои махсус, ки ба паҳлӯҳои алоҳидаи ҳуқуқ ба меҳнат марбутанд, сабт гардидаанд. Масалан, моддаҳои 14 ва 47 Конститутсия муқаррар мекунад, ки маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳо танҳо бо мақсади ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ, ахлоқ, ҳуқуқу озодиҳои дигарон, инчунин дар шароити ҳолатҳои ғавқулода ва ҷангӣ иҷозат дода мешавад. Ин меъёрҳо заминаи методологии қонуният бахшидани чораҳои маҳдудкунанда дар сатҳи конститусионӣ-ҳуқуқиро ташкил медиҳанд.

Ҳамзамон, муқаррароти махсуси Конститутсия, хусусан моддаи 35, талаботҳои иловагии маҳдудкунии ҳуқуқ ба меҳнatro муайян мекунад. Қисми 2-и ин модда манъи маҳдудиятҳои худсарона дар муносибатҳои меҳнатиро эълон намуда, таъкид мекунад: «Ҳар гуна маҳдудият дар муносибатҳои меҳнатӣ манъ аст, ба истиснои ҳолатҳои, ки дар қонун муқаррар шудаанд». Ин меъёр озодии меҳнат ва худмухторияи иродаи иштирокчиёни муносибатҳои меҳнатиро эътироф мекунад ва ҳамзамон имкони истисноҳои асосноки қонунӣ муқарраршударо низ фароҳам месозад. Қисми 4-и ҳамин модда манъи махсусро дар мавриди ҷалби занон ва ноболиғон ба корҳои вазнин, зеризаминӣ ва зарарнок муқаррар мекунад, ки бо зарурати ҳифзи саломатӣ ва хусусиятҳои физиологии онҳо асоснок карда мешавад ва ба меъёрҳои байналмилалӣ Созмони Байналмилалӣ Меҳнат ҷавобгӯ мебошад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таснифи маҳдудиятҳои, ки дар соҳаи ҳуқуқи меҳнат мавриди амал қарор мегиранд, бо дарназардошти табиати ҳуқуқӣ ва асосҳои татбиқи онҳо пешниҳод шудааст. Дар ин замина, муаллиф ду навъи асосии маҳдудиятро ҷудо мекунад:

1. Маҳдудиятҳои объективӣ - маҳдудиятҳои мебошанд, ки аз омилҳои беруна, ки аз иродаи субъектон вобаста нестанд,

бармеоянд. Ба онҳо метавон оқибатҳои ҳолатҳои фавқулода, бӯҳронҳои иқтисодӣ, хатарҳои эпидемиологӣ, инчунин чораҳои вобаста ба таъмини амнияти ҷамъиятӣ ва тартиботро шомил кард. Дар чунин ҳолатҳо давлат ҳақ дорад ҷанбаҳои муайяни фаъолияти меҳнатиро, ба монанди речаи кор, озодии ҳаракати кормандон ё фаъолияти баъзе соҳахоро бо риояи принципҳои нисбатӣ, зарурат ва қонуният маҳдуд созад.

2. Маҳдудиятҳои субъективӣ - тадбирҳои мебошанд, ки ба танзими фаъолияти меҳнати гурӯҳҳои муайяни шахрвандон равона шудаанд ва ба мақоми ҳуқуқӣ, хусусиятҳои физиологӣ, синнусолӣ ва дигар хосиятҳои инфиродӣ асос ёфтаанд. Ба инҳо метавон маҳдудиятҳо барои ноболигон, занон, шахсони дорои маълулият, хизматчиёни ҳарбӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар гурӯҳҳое, ки фаъолияти меҳнатиашон тибқи низоми махсуси ҳуқуқӣ сурат мегирад, дохил кард. Чунин маҳдудиятҳо бо мақсади ҳифзи кормандон ва таъмини манфиатҳои муҳими ҷамъиятӣ муқаррар карда мешаванд.

Муаллиф таъкид менамояд, ки шартҳои муҳимтарини қонуният ва қобили қабул будани ҳар гуна маҳдудият, мутобикати он ба принципҳои давлати ҳуқуқбунёд мебошад, аз ҷумла риояи қонуният, таъбинопазирӣ, мутаносибии мақсад ва ҳадди ақали даҳолат. Дар ин замина, таҳлили меъёрҳои конституционӣ ва меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон гувоҳи медиҳад, ки давлат кӯшиш мекунад тавозуни миёни озодии меҳнат ва манфиатҳои ҷамъиятиро нигоҳ дорад, ки ин ҳам дар меъёрҳои умумӣ ва ҳам дар санадҳои соҳавӣ ифода меёбад.

Ҳамин тариқ, маҳдудиятҳо дар механизми ҳуқуқии татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат на ҳамчун василаи маҳрум кардан аз ҳуқуқ, балки ҳамчун абзори ҳуқуқии таъмини адолати иҷтимоӣ, ҳифзи саломатӣ, ҳуқуқу озодии дигарон ва тартиботи ҷамъиятӣ баромад мекунанд. Танзими ҳуқуқии онҳо, риояи қатъии тартиби муқаррарнамоӣ ва имкони ба эътироз кашидани онҳо кафолатҳои муҳими пешгирии худсарӣ ва даҳолати беасос ба соҳаи ҳуқуқҳои меҳнати шахрвандон мебошанд.

Дар зербоби чоруми боби мазкур, ки таҳти унвони «**Шаклҳо ва усулҳои ҷимояи ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**» омадааст, муаллиф таҳлили муфассали механизмҳои ҷимояи ҳуқуқҳои меҳнатиро анҷом медиҳад. Дар

шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд ва рушди иқтисодиёти иҷтимоӣ-нигаронидашуда, яке аз унсурҳои калидии амалӣ гардидани самараноки ҳуқуқ ба меҳнат - вучуд доштани механизми муассири ҳимояи он мебошад. Дар ин зербоб муаллиф ба таҳлили ҳамаҷонибаи шаклҳо ва усулҳои ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ мепардозад, таваҷҷуҳи махсус ба сохтори институционалии механизми ҳимоявӣ, хусусиятҳои функционалии он ва пайвастагии системавӣ бо дигар унсурҳои татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат дода мешавад.

Бо таъя ба таҳлили адабиёти илмӣ ва манбаъҳои меъёрӣ, муаллиф ду самти якдигарро пуркунанда дар таъмини ҳуқуқҳои меҳнатиро ҷудо мекунад: ҳифз ва ҳимоя. Ин ду мафҳум табиати ҳуқуқии гуногун ва ҳадафҳои махсуси амалиётҳои худро доранд.

Ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун маҷмӯи тадбирҳои пешгирӣ ва профилактикӣ фаҳмида мешавад, ки ба пешгирии эҳтимолии қонуншиканӣ ва фароҳамсозии муҳити мусоид барои фаъолияти меҳнатӣ равона шудаанд. Ба чунин тадбирҳо дохил мешаванд: назорати давлатии риояи қонунгузори меҳнат, фаъолияти нозиротӣ, маърифатдиҳии ҳуқуқии кормандону корфармоён, таъмини баробарии имкониятҳо ҳангоми ба кор қабул кардан, стандартизатсияи шароити меҳнат, иштироки иттифоқҳои касаба дар музокиротҳои коллективӣ ва бастанӣ созишномаҳо. Ҳифзи фаъолияти фаъолонии субъектҳои ваколатдорро, пеш аз ҳама мақомоти давлатӣ ва институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, дар самти ташаккули муҳити беҳатар ва одилонаи меҳнатиро дар бар мегирад.

Баръакси ҳифз, ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат хусусияти барқароркунанда дошта, дар ҳолати вайрон шудани ҳуқуқҳои субъективӣ корманд амалӣ мегардад. Ҳадафи асосии ҳимоя барқарор кардани вазъияти вайроншуда, ҷуброни зарари расонидашуда ва ба ҷавобгарии ҳуқуқӣ кашидани қонуншикан мебошад. Ин раванд бо риояи тартиботи муқарраргардида амалӣ мешавад - аз ҷумла тариқи судӣ, маъмурӣ ва пешасудӣ.

Муаллиф таснифи механизмҳои ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатиро бо назардошти дараҷа ва хусусияти иштироки давлат пешниҳод мекунад ва дар доираи он се зернизомро ҷудо мекунад:

1. Ҳимояи ғайридавлати мустақилона - дар ин ҷо нақши давлат ба ҳадди ақал расонида шуда, диққати асосӣ ба ташаббуси

худи корманд ё гурӯҳи кормандон равона мегардад. Ба ин шаклҳо дохил мешаванд: худҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ (масалан, пешниҳоди шикоят ба корфармо, рад кардани иҷрои супоришҳои ғайриқонунӣ), иштирок дар корпартоӣ, иқдомҳои дастаҷамъона, инчунин фаъолияти иттифокҳои касаба, ки манфиатҳои кормандонро намоёндагӣ мекунанд ва ҳимояи онҳоро тавассути муколама бо корфармо, иштирок дар ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ ва мониторинги шароити меҳнат амалӣ месозанд. Ин зернизом ба принципҳои худмустақилияти тарафҳо ва ҳамкориҳои иҷтимоӣ таъя мекунад.

2. Ҳимояи арбитражӣ - дар ин шакл давлат ҳамчун миёнарави бетараф ва ташаббускори ҳаллу фасли баҳсҳои меҳнатӣ баромад мекунанд. Ин шакл тавассути фаъолияти комиссияҳои баҳсҳои меҳнатӣ, мақомоти оштишавӣ, судҳои ҳакамӣ ва дигар механизмҳои пешазсудӣ амалӣ мегардад. Ин сохторҳо имкони ҳалли одилона ва бетарафи баҳсҳоро бе муроҷиат ба суд фароҳам меоранд, ки ин ба коҳиши фишор ба низомии судӣ ва боло бурдани эътимод ба институтҳои муколамаи иҷтимоӣ мусоидат мекунанд.

3. Ҳимояи давлатӣ - дар ин ҳолат иштироки фаъолони мақомоти давлатии ҳокимият дар ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ пешбинӣ мешавад. Шаклҳои асосии он ҳимояи судӣ (дар доираи мурофиаҳои шахрвандӣ) ва ҳимояи маъмурий-ҳуқуқӣ мебошанд, ки тавассути фаъолияти нозироти давлатии меҳнат, мақомоти прокуратура ва дигар ниҳодҳои назоратӣ амалӣ мегарданд. Ин шаклҳо бо дараҷаи баланди расмӣ ва имкони татбиқи тадбирҳои иҷборӣ нисбат ба вайронкунандагони қонунгузориҳои меҳнат, аз ҷумла ҷавобгарии маъмурий ва ҷиноятӣ, фарқ мекунанд.

Дар заминаи назарияи ҳуқуқ, муаллиф ба тақсими суннати шаклҳои ҳимояи ҳуқуқҳои субъективӣ ба юрисдиксионӣ ва неюрисдиксионӣ таъя мекунад. Ба шаклҳои неюрисдиксионӣ онҳое дохил мешаванд, ки даҳлати мақомоти давлатӣ талаб намекунанд - аз ҷумла худҳимоя, иқдомҳои дастаҷамъона ва фаъолияти иттифокҳои касаба. Баръакси он, шаклҳои юрисдиксионӣ мурофиаҳои судӣ ва маъмуриро дар бар мегиранд, ки бо ташаббуси мақомоти давлатӣ ё бо иштироки онҳо амалӣ мешаванд. Ин ҷудокунии имкони равшан муайян кардани ҳудуд ва

хусусияти ҳар як механизм, инчунин арзёбии нақши онҳо дар таъмини устувории муносибатҳои меҳнатиро фароҳам меорад.

Муаллиф таъкид мекунад, ки характери мукаммали низоми ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ на танҳо ба бартараф кардани оқибатҳои вайроншавии ҳуқуқҳо мусоидат мекунад, балки модели пешгирикунандаи устуворро ташаккул медиҳад, ки қодир аст ихтилофҳоро пешгирӣ намуда, манфиатҳои ҳам кормандон ва ҳам корфармоёнро ҳимоя кунад. Дар ин замина, чунин омилҳо, мисли дастрасӣ ба механизмҳои ҳимоя, сатҳи огоҳии ҳуқуқии аҳоли, шаффофияти институтиҳо ва мустақилияти мақомоти ҳимоявӣ аҳамияти махсус пайдо меkunанд.

Дар хотима, рисола навис ба хулоса меояд, ки механизми амалкунандаи ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои дараҷаи баланди фарқияти сохторӣ ва самтгирии функционалӣ мебошад, ки имкон медиҳад ҳифзи ҳуқуқии манфиатҳои меҳнатии шаҳрвандон ба таври мукамал таъмин гардад. Бо вучуди ин, марҳилаи кунунии рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ тақмили минбаъдаи ин механизмҳоро тақозо менамояд – аз ҷумла, тавсеаи роҳҳои алтернативии ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ, боло бурдани самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва таҳкими падидаи ҳамкорӣ иҷтимоӣ.

ХУЛОСА

1. Дар низоми ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии инсон ҳуқуқ ба меҳнат мавқеи ҳосаеро ишғол мекунад, ки ҳуқуқи ҳар як шахсро ба имконияти ба даст овардани даромад бо меҳнате, ки ҳудаф озодона интиҳоб мекунад ва ё озод ба он розигӣ медиҳад, дар бар мегирад. Ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун ҳуқуқи конститусионӣ шаҳрвандон таърихи нисбатан нав дорад. Ётироф шудааст, ки ҳуқуқ ба меҳнат дар конститутсияҳои даври сеюм таҳия шудааст, яъне баъди ба охир расидани Ҷанги дуҷуми ҷаҳон. [10-М].

2. Бори аввал дар Тоҷикистон ҳуқуқ ба меҳнат дар сатҳи конститусионӣ дар Конститутсияи ҶШС Тоҷикистон аз соли 1937 муқаррар карда шуда буд. Дар Конститутсияи мазкур ин ҳуқуқ ҳамчун ҳуқуқ ба гирифтани қори қафолатнок бо муз, мувофиқи миқдор ва сифат ва вазифаи ҷамъият дар бобати бо қор таъмин намудани шаҳрвандон ва одилона додани ҳаққи онҳо,

муқаррар карда шуда буд. Конституцияи ҶШС Тоҷикистон аз соли 1978 ин ҳуқуқро васеъ ва мушаххас карда, муқаррар кард, ки ҳуқуқ ба меҳнат на танҳо ҳуқуқи шахрвандро ба гирифтани кори кафолатнок, балки инчунин ҳуқуқи интиҳоби касб, навъи машғулият ва кор мувофиқи хоҳиш, қобилият, тайёрии касбӣ, маълумот ва бо назардошти талаботи иҷтимоӣ, дар бар мегирад. Танзими ин ҳуқуқ дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1994 тасдиқи конституционии худро низ пайдо кардааст. [8-М].

3. Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашуда мо ба хулосае омадем, ки танзими ҳуқуқӣ-конституционӣ ҳуқуқ ба меҳнатро ба ду намуд - бавосита ва бевосита ҷудо кардан мумкин аст. Навъи якум маъноӣ дар конституция мавҷуд набудани танзими мустақили ин ҳуқуқро ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ мустақил дорад. Навъи дуюм маъноӣ онро дорад, ки ҳуқуқ ба меҳнат ва унсурҳои асосии он бевосита дар конституцияи давлат муқаррар шудааст. [2-М].

4. Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда оид ба муайян кардани таносуби байни категорияҳои «озодии меҳнат» ва «ҳуқуқ ба меҳнат» ба хулосае омадем, ки он аз нақш ва дараҷаи иштироки давлат дар ин раванд бармеояд. Метавон гуфт, ки ин муносибатҳои ҳуқуқӣ хусусияти маҷмӯӣ доранд, яъне ҳуқуқ ба меҳнат, сарфи назар аз хусусияти табиӣ- ҳуқуқии худ, хусусиятҳои хоси ҳуқуқи позитивӣ дорад. Бинобар ин, мо чунин мешуморем, ки категорияҳои «ҳуқуқ ба меҳнат» ва «озодии меҳнат»-ро метавон ҳамчун мафҳумҳои якхела баррасӣ кард, ки ба танзими конституционӣ ва ҳуқуқии муносибатҳои меҳнатӣ нигаронида шудаанд.

5. Дар асоси омӯзиши адабиёти ҳуқуқии ватанӣ ва хориҷӣ ба хулосае омадем, ки танзими конституционӣ ҳуқуқ ба меҳнат танзими сезинагӣ дорад: – дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст ва дар қонунгузори соҳавӣ. [4-М], [5-М].

6. Тавре таҳлили таъсири мутақобилаи ҳуқуқ ба меҳнат бо дигар ҳуқуқҳо нишон медиҳад, он дар ду асос бунёд ёфтааст. Аввалан, робитае, ки дар натиҷаи он кафолати ҳам ҳуқуқ ба меҳнат ва ҳам дигар ҳуқуқҳои субъективӣ таъмин мешавад, яъне

таъсири мутақобилаи муҳофизатӣ-ҳимоявӣ. Дуввум, ҳамкорӣ, ки дар натиҷаи он кӯмак дар татбиқи ҳам ҳуқуқ ба меҳнат ва ҳам дигар ҳуқуқҳои субъективӣ расонида мешавад, яъне робитаи таъминотӣ. [12-М].

7. Раванди амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат ду марҳаларо дар бар мегирад - муқарраршавӣ ва таъминотӣ. Марҳилаи муқарраршавӣ масъалаҳои таҳкими ҳуқуқии механизмҳои татбиқ, вазъи ҳуқуқии шахси иштирокчии муносибатҳои меҳнатӣ ва мушаххас кардани доираи ҳуқуқи ӯҳдадорҳои корманд ва корфарморо дар бар мегирад. Марҳилаи таъминотӣ раванди амалишавии ҳуқуқҳои меҳнатии шахсро тавассути истифода аз усулҳо ва методҳои мувофиқ, ки ба кафолат ва ҳифзи ин категорияи ҳуқуқҳо нигаронида шудааст, дар назар дорад.

8. Дар натиҷаи таҳқиқи гузаронидашуда мо ба хулосае омадем, ки кафолатҳои таъмин ва амалӣ намудани ҳуқуқ ба меҳнато метавон ба се гурӯҳ чудо кард: кафолатҳои пеш аз муносибатҳои меҳнатӣ; кафолатҳое, ки дар раванди ғаёлияти меҳнатӣ амалӣ мегарданд; кафолатҳое, ки барқарор намудани ҳуқуқҳои вайроншудаи меҳнатиро таъмин мекунанд.

9. Дар Конститутсияи кишвар нисбат ба маҳдуд кардани ҳуқуқ ба меҳнат ҳам талаботҳои умумӣ ва ҳам махсусгардонидашуда муқаррар карда шудааст. Аслан, ин маҳдудиятҳо ҳамчун як роҳи танзим ва татбиқи ҳуқуқ ба меҳнат амал мекунанд. Ба ибораи дигар, Конститутсияи кишвар, ҳуқуқ ба меҳнато мустақкам намуда, барои татбиқи ин ҳуқуқ сарҳадҳои мушаххас муқаррар кардааст. Инчунин, таҳлили меъёрҳои Конститутсия ва қонунгузории кишвар имкон медиҳад ба хулосае омад, ки маҳдудиятҳои ҳуқуқ ба меҳнат ҳам ҷанбаи объективӣ ва ҳам субъективӣ дошта метавонанд. Дар мавриди аввал сухан дар бораи ҳолатҳое меравад, ки ҳудуди ғаёлияти меҳнатиро муқаррар мекунанд. Маҳдудиятҳои ҳуқуқи меҳнатӣ аз рӯи ҷанбаи субъективӣ муқаррар намудани маҳдудиятҳоро барои як гурӯҳи муайяни шахсон дар назар дорад. [13-М].

10. Дар заминаи таъмини ҳуқуқ ба меҳнат ду категория чудо карда мешавад: «ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат» ва «ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат». Мафҳуми яқум профилактикӣ буда, хусусияти пешгирикунанда дорад ва дуҷум бошад, барқароркунанда аст.

11. Усулҳои ҳимояи ҳуқуқи шахрвандон ба меҳнат дар се зернизо, вобаста ба нақш ва дараҷаи иштироки давлат дар механизми ҳуқуқи инсон ташаккул меёбанд. Аввалан, ин усулҳои ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ мебошанд, ки дар онҳо иштироки давлат маҳдуд аст, яъне давлат дар ҳалли мушкилотҳои ба миён омада бевосита иштирок намекунад – ин худмуҳофизати инфиродӣ, ҳимояи дастҷамъона ва ҳимоя аз ҷониби мақомоти иттифоқҳои касаба мебошанд. Усули дуюм нақши давлатро дар ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ ҳамчун ҳаками мустақил – арбитражи меҳнатӣ тавсиф мекунад. Сеюм, усули ниҳой, ин он усулҳое мебошад, ки тавассути онҳо давлат, дар симои мақомоти худ дар ҳалли ҳолатҳои баҳсноки меҳнатӣ бевосита иштирок мекунад. [14-М].

Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашудаи илмӣ аз ҷониби муаллиф тавсияҳои зерини хусусияти амалӣ пешниҳод карда шудаанд:

1. Қонунгузори меҳнат бештар ба тадбирҳои ҳифзкунада оид ба таъмини ҳуқуқ ба меҳнат нигаронида шудааст, дар ҳоле ки тадбирҳои муҳофизатӣ - барқароркунада пурра инъикос нагардидаанд. Ба ин муносибат мо пешниҳод менамоем, ки ба қонунгузори кишвар тағйироти дахлдор ворид карда шавад. Ҳамин тавр, мо дар асоси омӯзиши танзими конститутсионии ҳуқуқ ба меҳнат дар кишварҳои хориҷӣ пешниҳод менамоем, ки моддаи 35 қисми 5-и Конститутсия бо мазмунӣ зайл илова карда шавад: «Шахрвандон ба ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ барои таъмини манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии худ ҳуқуқ доранд, аз ҷумла ҳуқуқи муттаҳид шудан дар иттифоқҳои касаба, бастанӣ шартномаҳои (созишномаҳои) коллективӣ ва ҳуқуқ ба баҳсҳои меҳнатии инфиродӣ ва коллективиро бо истифода аз усулҳои муқаррарнамудаи қонун барои ҳалли онҳоро доранд». [7-М].

2. Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии ҳимояи маъмурии ҳуқуқи шахрвандон ба меҳнат ва мубоқат он ба талаботи моддаҳои 14 ва 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамоем, ки ба қисми 3 моддаи 7, қисми 2 моддаи 23, қисми 3 моддаи 31, қисми 1 моддаи 54, қисми 1 моддаи 55, қисми 1 моддаи 56, қисми 1 моддаи 225, сарҳати 5 қисми 1 моддаи 291, қисми 3 моддаи 342-и Кодекси меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, баъди

калимаи “суд” ибораи “ва мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат” ворид карда шавад. Ҳамчунин ба қисми 2, моддаи 15-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ибораи “санади судӣ,” ибораи “санади мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат” низ ворид карда шавад. [1-М].

3. Дар татбиқи меъёрҳои танзимкунандаи соҳаи меҳнат, ба ақидаи мо, як қатор носозгориҳо мавҷуданд, ки шарҳи дурустро тақозо мекунанд. Мисол, мутобиқи талаботи банди 2-и қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 апрели соли 2018, № 197 “Дар бораи Номгӯи соҳаҳо, истеҳсолот, кор, касб ва вазифаҳо (мансабҳо), шароити пешниҳод ва давомнокии рухсатӣ барои собиқаи кории давомнок” ба кормандоне, ки дар як соҳа ё дар як ташкилот муддати дароз кор карда, дорои собиқаи кории давомнок мебошанд, аз ҷониби корфармо дар мувофиқа бо намояндагони кормандон то 10 рӯзи тақвимӣ рухсатии иловагӣ дода мешавад. Талаботи қарори мазкур дар хусуси собиқаи кории давомнок дар як соҳа ё як ташкилоти айни ҳол фаъолияткунанда ё пештар фаъолият карда норавшан буда, нофаҳмихоро ба вучуд меорад.

Мушкилоти дар боло овардашуда равшан нишон медиҳад, ки барои амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат танзими ҳуқуқӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Аз сабаби норавшании муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқии пешниҳодшуда ҳолатҳое ба миён омада метавонанд, ки боиси вайрон шудани ин ҳуқуқ мегарданд. Аз ин лиҳоз, мо чунин мешуморем, ки бо мақсади дастгирии иҷтимоии синфи корманд ба қарори мазкур ё ба моддаи 1-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъғийру иловаҳо ворид карда шуда, мафҳуми собиқаи кории давомнок дар шакли «Собиқаи кории давомнок - фосилаи бетанафуси вақте, ки корманд тибқи шартномаи меҳнатӣ дар як соҳа ё як ташкилот кор кардааст» зерин ифодаи худро меёфт.

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмӣ
тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии
аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
чош шудаанд:**

[1-М]. Сангинов Д.Ш., Назаров Д.Қ., Мирзозода, Ш.М. Баъзе пешниҳодҳо оид ба такмили Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ш.М. Мирзозода, Д.Ш. Сангинов, Д.Қ. Назаров // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №1 (50). – С. 131-142. ISSN 2664-0651.

[2-М]. Мирзозода, Ш.М. Танзими конституционии ҳуқуқи меҳнат[Матн] / Ш.М. Мирзозода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №4/2 (54). – С. 210-215. ISSN 2664-0651.

[3-М]. Назаров Д.Қ., Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқи меҳнати кормандони дар ду (якчанд) ҷойи коркунанда [Матн] / Ш.М. Мирзозода, Д.Қ. Назаров // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2021. – №4 (40). – С. 140-144. ISSN 2305-0535.

[4-М]. Назаров Д.Қ., Мирзозода, Ш.М. Хусусияти ҳуқуқи уҳдадорӣҳои давлатҳои иштирокчи Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ [Матн] / Ш.М. Мирзозода, Д.Қ. Назаров // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2021. – № 3 (23). – С. 264-175. ISSN 2414 – 9217

[5-М]. Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқи ҳуқуқ ба меҳнат дар қонунҳо ва дигар санадҳои зерқонунии соҳавӣ[Матн] / Ш.М. Мирзозода // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №4/2 (59). – С. 307-311. ISSN 2664-0651.

[6-М]. Диноршоҳ А.М., Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқи ҳуқуқ ба меҳнат дар қонунгузори миллий[Матн] / Ш.М. Мирзозода, А.М. Диноршоҳ // Идоракунии давлатӣ. – 2023. №4-1 (62). – С. 143-153. ISSN 2664-0651.

[7-М]. Диноршоҳ А.М., Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқи ҳуқуқ ба меҳнат дар конституция [Матн] / Ш.М. Мирзозода, А.М. Диноршоҳ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023, №6. – С. 252-258. ISSN 2413 – 5151

[8-М]. Диноршоҳ А.М., Мирзозода, Ш.М. Эволютсияи таъмини конституционии ҳуқуқи меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.М. Диноршоҳ, Ш.М. Мирзозода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ.– Душанбе, 2023., №2 (46) – С. 128-133.

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар
нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:**

[9-М]. Мирзозода, Ш.М. Конституционное регулирование права на труд [Текст] / Ш.М. Мирзозода // Материалы республиканской научно-практической конференции «30 лет независимости: этапы пройденного пути, реалии и перспективы». – Душанбе, 2021. – С. 140-143.

[10-М]. Мирзозода, Ш.М. Эволюция конституционного закрепления права на труд в Республике Таджикистан [Текст] / Ш.М. Мирзозода // Материалы республиканской научно-практической конференции «Конституция-как фактор стабильности государства»– Душанбе, 2022. – С. 256-263.

[11-М]. Мирзозода, Ш.М. Регламентация права на труд в международных документах [Текст] / Ш.М. Мирзозода // Вестник филиала Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова в городе Душанбе. – 2022. – №2 (24). – С. 98-107.

[12-М]. Салохидинова С.М., Мирзозода, Ш.М. Соотношение права на труд и свободы предпринимательской деятельности [Текст] / Ш.М. Мирзозода, С.М. Салохидинова // Материалы международной научно-практической конференции «XII Ломоносовские чтения» посвященной Дню таджикской науки и 30-летию установления дипломатических отношений между РТ и РФ – Душанбе, 2022. – С. 626-629.

[13-М]. Диноршоҳ А.М., Мирзозода, Ш.М. Некоторые вопросы ограничения права на труд [Текст] / Ш.М. Мирзозода, А.М. Диноршоҳ // Материалы международной научно-практической конференции «XIII Ломоносовские чтения» посвященной 115-летию академика Б. Гафурова. – Душанбе, 2023. – С. 122-130.

[14-М]. Мирзозода, Ш.М. Худмуҳофизат ҳамчун шакли химояи ҳуқуқ ба меҳнат [Матн] / Ш.М. Мирзозода // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии «Тоҷикон дар оинаи таърих» бахшида ба 115 -солагии академик Б. Гафуров – Душанбе, 2023. – С. 135-139.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

**УДК: 342(575.3)
ББК: 67.400 (2Т)
М-63**

На правах рукописи

МИРЗОЗОДА ШАХРИЁР МУНАВАР

**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА НА ТРУД В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата
юридических наук по специальности 12.00.02 –
Конституционное право; конституционный судебный процесс;
правовое регулирование местной власти

ДУШАНБЕ – 2025

**Диссертация выполнена на кафедре конституционного и
административного права юридического факультета
Таджикского национального университета**

Научный руководитель: **Диноршоҳ Азиз Мусо** – доктор юридических наук, профессор, первый заместитель, заместитель исполнительного директора по науке, инновациям и международному сотрудничеству филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе

Официальные оппоненты: **Алимов Суробшо Юсуфшоевич** – доктор юридических наук, профессор кафедры государственно-правовых дисциплин Российско-Таджикского (Славянского) университета
Бобоев Анварбек Хочасевич – кандидат юридических наук, доцент, начальник управления кадров и специальных работ Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики.

Ведущее учреждение: Государственное образовательное учреждение «Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан» (г. Душанбе)

Защита диссертации состоится «30» августа 2025 г. в 11⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-019 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного совета юридического факультета ТНУ).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в центральной научной библиотеке Таджикского национального университета (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17).

Автореферат разослан «___» _____ 2025 г.

**Учёный секретарь диссертационного совета,
кандидат юридических наук**

Мирзозода К.Х.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В условиях современного глобализованного мира, характеризующегося унификацией экономических систем и расширением миграционных процессов, трудовая деятельность приобретает особую актуальность. Деятельность в сфере труда осуществляется не только на благо отдельной личности и ее семьи, но и в интересах общества в целом. Несмотря на признанную значимость труда как ключевого фактора развития государства, общества и личности, на глобальном уровне наблюдаются существенные проблемы в его обеспечении и реализации. Вопрос занятости остаётся насущным для большинства государств, вне зависимости от типа экономической системы – будь то командно-административная модель или рыночная экономика.

Международное сообщество уделяет значительное внимание защите и реализации права на труд. В рамках деятельности универсальных и специализированных органов ООН были разработаны и приняты ряд международных актов, формирующих стандарты в области обеспечения этого права. Соответствующие нормы нашли отражение в конституционных документах и трудовом законодательстве Республики Таджикистан. Несмотря на реализованные меры, проблемы в сфере трудовых отношений остаются актуальными. Проблематика охраны свободы труда, предотвращения принудительного труда, устранения дискриминационных практик, а также конституционно-правового закрепления и реализации отдельных аспектов прав человека в данной области продолжают вызывать беспокойство. Особое внимание к данным проблемам уделил Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своём послании к парламенту от 26 января 2021 года, подчеркнув значимость регулирования трудовых отношений, развития трудового рынка и обеспечения занятости населения в рамках государственной политики. Проведённый анализ показал, что профессиональный уровень работников зачастую не соответствует современным требованиям рынка труда, что обуславливает необходимость дальнейшего

углублённого исследования и разработки комплекса мер для повышения конкурентоспособности рабочей силы [1].

Актуальность данного исследования определяется радикальными преобразованиями, произошедшими в Республике Таджикистан за последние три десятилетия, которые существенно затронули экономические основы формирования государственной системы. Эти преобразования основываются на конституционном признании разнообразия форм собственности, а также на свободе предпринимательской и экономической деятельности и принципах свободной конкуренции. Принятые в этот период конституционные нормы оказали существенное влияние на развитие конституционно-правового и законодательного регулирования в сфере трудовых отношений, особенно в части гарантирования права граждан на свободный выбор отношения к труду и защиты их конституционных прав и свобод.

Закрепление в Конституции Таджикистана международных принципов и стандартов в сфере обеспечения права на труд - таких как свобода труда, запрет принудительного труда и создание благоприятных условий труда - стало одной из базовых основ перехода от командно-административной экономики к рыночной. В условиях современных экономических реалий остаётся крайне актуальным проведение комплексного исследования сущности труда, особенностей трудовой деятельности и нормативных положений, регулирующих свободу труда и право на труд. Особое значение приобретает анализ соотношения понятий «свобода труда» и «право на труд», выявление ключевых характеристик международных трудовых стандартов и особенностей их отражения в современном конституционном законодательстве, а также оценка состояния конституционно-правового регулирования этих прав в Республике Таджикистан с точки зрения гарантий, ограничений и механизмов защиты их реализации.

Степень научной разработанности. Вопросы регламентации и реализации права на труд являются одной из актуальнейших проблем конституционного права практически во всех странах мира, в том числе и Республики Таджикистан. Деятельность Правительства Республики Таджикистан

направлена решение вопросов, связанных с обеспечением занятости населения, создание эффективного инвестиционного климата и тем самым повышение благосостояния населения, и важным подспорьем в данном направлении является научная деятельность, в рамках которой проводятся различные научные исследования и вырабатываются предложения по совершенствованию процесса регулирования и реализации права на труд.

При этом, следует подчеркнуть, что в отечественной юридической науке, вопросам правовой регламентации и реализации права на труд, к сожалению, уделено недостаточно внимания.

Так, вопросы становления и развития трудового законодательства и внедрение международных стандартов в области труда изучены такими авторами, как Г.М. Бобокалонов [30, с.198], Д.К. Назаров [41, с.185]. Ряд вопросов осуществления права на труд, изложены в работах Р.Б. Бозоров [31, с.49], Э.Д.Кабутов [37, с.194], Д.Ш. Сангинов [16, с. 600], [17, с. 500], [18, с. 500], [15, с. 424] М.З. Рахимов (М.З. Рахимзода) [10, с. 638], [13, с. 392], [12, с. 557], Ш.Дж. Шарифов [49, с. 172] Н. Шонасриддинов [23, с. 823]. Регулирование трудовой деятельности отдельных категорий субъектов, в частности женщин, детей и инвалидов нашли свое отражение в работах С.Ю. Алимов [27, с. 190-195], С.М. Бухориева [32, с. 207], О.Э. Рахмонова (О.Э. Рахмон) [44, с. 187]. Проблемам защиты прав трудящихся-мигрантов посвящены диссертационные исследования Х.Х. Давлатов [33, с. 172], З.А. Икроми [36, с. 160] Н.Р. Махмадуллозода (Н.Р. Махмадуллоев) [39, с. 186].

Право на труд в контексте субъективного права человека изучено такими отечественными исследователями, как А.М. Диноршоҳ [34, с. 535], А.И. Имомов [5, с. 224] [6, с. 766], И.К. Миралиев [8, с. 258], И.И. Саидов [45, с. 209], С.М. Салохиidinova [46, с. 200], Б.А. Сафаров (Б.А. Сафарзода) [47, с. 359], [3, с. 295], Г.Д. Солехзода [48, с. 220], Д.С. Сафаров (Д.С. Рахмон) [19, с. 228].

Правореализационный процесс, в частности вопросы гарантий прав человека, ограничения и формы защиты исследованы такими исследователями как З. Ализода [26, с. 22-

30], У.А. Азиззода [25, с. 435-439], Б.С. Гадоев [28, с. 49-62], [29, с. 100-112], Дж.М. Зоиров, (Ҷ.М. Зоир) [4, с. 287], С.И. Ибрагимов [35, с. 459], Ш.Х. Камолов [38, с. 26], М.А. Махмудзода [7, с. 632], Х.М. Гафуров (Х.М. Мирзамонзода) [2, с. 186], У.К. Муъминов [40, с. 213], З.З. Нозакзода [42, с. 213], Х.О. Ойев [9, с. 256], Р.С. Одинаев, (Р.С. Одиназода) [43, с. 350], И.Х. Саидов (И.Х. Саидзода) [14, с. 160], М.С. Сулаймонов [20, с. 156], Д.С. Рахмон [11, с. 184], К.Н. Холиков [22, с. 336], А.Г. Холикзода [21, с. 488], И.Р. Шодиев [50, с. 176], Д.Х. Элназаров [24, с. 224].

При этом приходится констатировать, что комплексного и всестороннего исследования конституционного права на труд со стороны отечественных учёных не производилось. Анализ показал, что отечественные авторы обращались лишь к отдельным тематическим аспектам или затрагивали их фрагментарно. С учетом недостаточной изученности данной проблемы, возникает необходимость детального исследования данного права в Республике Таджикистан.

Связь темы диссертации с научными проектами и темами. Диссертация выполнена в рамках плана научно-исследовательской работы кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета на тему «Конституционно-правовые вопросы регулирования общественных отношений и совершенствования законодательства» на 2017-2023 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель настоящего исследования состоит в проведении комплексного анализа теоретических и конституционно-правовых основ права на труд, с особым акцентом на выявление как общих, так и специфических характеристик этого института. В частности, исследование направлено на изучение взаимосвязей между категориями «право на труд» и «свобода труда», анализ механизмов правовой регламентации данного права в национальном и международном законодательстве, а также определение его места в системе прав и свобод человека. Особое внимание уделяется изучению ключевых элементов механизма реализации конституционного права на труд в Республике Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели в рамках исследования предполагается решение следующих задач:

- Проведение анализа ключевых теоретических категорий, формирующих правовые основания права на труд;
- Изучение процессов формирования и закрепления права на труд в Конституции и законодательстве Республики Таджикистан, а также в международно-правовых актах;
- Определение места права на труд в системе прав и свобод человека с выявлением взаимосвязей между ними;
- Анализ понятия, сущности, содержания и форм реализации конституционного права на труд;
- Исследование направлений реализации государственных гарантий в обеспечении права на труд в Республике Таджикистан;
- Выявление основных характеристик, форм и роли конституционно-правовых ограничений, применяемых к праву на труд;
- Определение ключевых методов и способов охраны и защиты права на труд.

Объектом исследования выступают конституционно-правовые отношения в возникающие в процессе регламентации и реализации конституционного права на труд.

Предмет исследования образуют теоретические доктрины относительно юридических категорий, формирующих содержание права на труд, нормативно-правовые акты, материалы судебной практики, касающиеся исследования содержания, сущности и характерных особенностей права на труд как основных конституционных положений в сфере труда.

Этап, период и место исследования. Хронологические рамки настоящего диссертационного исследования включают два этапа конституционно-правовой регламентации права на труд в Республике Таджикистан: 1) советский период (1924-1991 гг.); 2) период независимости (1991-по настоящее время.). Диссертационная работа охватывает период с 1991 по 2023 год.

Теоретическая база исследования. Теоретическую базу исследования составляют труды отечественных и зарубежных учёных в области конституционного права, таких как С.А.

Авакян, З. Ализода, С.Ю. Алимов, М.В. Баглай, Г.Ю. Вдовин, Б.С. Гадоев, Г.А. Гаджиев, А.М. Диноршоев, А.И. Имомов, В.И. Крусс, Дж.М. Зоир, Х.М. Мирзамонзода, У.К. Муминов, Н.Г. Мишин, Ф.М. Рудинский, Б.А. Сафарзода, И.И. Саидов, М.С. Сулаймонов, Д.С. Рахмон, С.М. Салохидинова, Б.Н. Топорнин, В.А. Туманов, В.Е. Чиркин, Д.Х. Эльназаров Д.Н. Ярошенко и другие.

Методологическая основа исследования.

Методологическую основу исследования составляют общенаучные методы познания (анализ, синтез, моделирование, диалектика) и частно-научные методы познания (исторический, ретроспективный, сравнительно-правовой, формально-логический, конкретно-социологический, статистический), которые способствовали всестороннему и предметному исследованию поставленных вопросов.

Теоретические выводы и предложения, сделанные в рамках данного исследования, в полной мере отражают актуальные вопросы современности, которые отражены в диссертациях отечественных и зарубежных авторов в области конституционного и трудового права, а также теории государства и права.

Эмпирическая основа. Эмпирическую основу исследования составляют Конституция РТ, международные правовые акты, конституционные законы, законы, указы Президента Республики Таджикистан и постановления Правительства Республики Таджикистан. С точки зрения сравнительно-правового анализа ключевых вопросов темы особое место отведено в работе конституциям, законам и иным правовым актам зарубежных стран.

Эмпирическую основу работы составили некоторые социологические и статистические данные о состоянии трудовых отношений в Республике Таджикистан и зарубежных странах, решения Конституционного Суда Республики Таджикистан и иные материалы судебной практики.

Научная новизна исследования. Представленное исследование характеризуется комплексным анализом содержания и сущности конституционного права на труд личности в условиях современной рыночной экономики. В нем

рассматривается процесс закрепления общепринятых международных стандартов в конституции и законодательстве Республики Таджикистан, определяется место данного права в системе прав человека, а также исследуются государственные гарантии, правовые ограничения и формы охраны и защиты, служащие элементами его реализации.

Положения, выносимые на защиту. На защиту выносятся следующие положения:

1. Регламентация права на труд на мировом уровне подразделяется на опосредованное и непосредственное. Опосредованное регулирование характеризуется отсутствием самостоятельного закрепления данного права в конституционном тексте, что приводит к его интеграции в содержание иных прав (например, права на осуществление экономической деятельности). Непосредственное закрепление подразумевает прямое оформление права на труд и его основных элементов в конституции, причем такое закрепление может принимать четыре формы: позитивное регулирование (как право на труд), негативное регулирование (как свобода труда), установление в качестве ценностного ориентира (принцип основ конституционного строя) и оформление в виде конституционной обязанности.

2. Право на труд рассматривается как возможность, гарантированная государством, осуществлять трудовую деятельность на основе свободного волеизъявления личности и в установленных законом формах, при этом реализуемую посредством системы государственных гарантий, закреплённой правовыми нормами. В основе данного права лежит принцип добровольного участия в труде, что приводит к формированию двух групп правомочий. Первая группа (права-правомочия) определяется волеизъявлением самого субъекта и включает свободу распоряжения своими трудовыми способностями, выбор рода деятельности и профессии, а также участие в индивидуальных и коллективных трудовых спорах (включая право на забастовку). Вторая группа (права-притязания) определяется волеизъявлением иных субъектов и выражается, в частности, в праве на труд в условиях, соответствующих требованиям безопасности и гигиены, на справедливое

вознаграждение без дискриминации, защиту от безработицы и право на отдых.

3. Непосредственное закрепление права на труд осуществляется через статью 35 Конституции, которая предусматривает такие элементы, как свобода распоряжения трудовыми способностями, выбор рода деятельности и профессии, право на труд при соблюдении норм безопасности и гигиены. Заработная плата не должна быть ниже установленного минимального размера оплаты труда. Любые ограничения в трудовых отношениях запрещены. За выполнение одинаковой работы должна выплачиваться равная заработная плата. Привлечение к принудительному труду не допускается, за исключением случаев, предусмотренных законом. Косвенное регулирование права на труд также отражено в статьях 12, 28, 37 и 39 Конституции.

4. Международные правовые акты в сфере трудовых отношений можно условно разделить на две категории. Первая категория охватывает акты общего характера, регулирующие права человека в целом, такие как Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт о гражданских и политических правах и Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Вторая категория включает специализированные международно-правовые документы, ориентированные на конкретные аспекты права на труд, например, Конвенцию о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей, а также различные конвенции и рекомендации Международной организации труда.

5. Право на труд охватывает широкий спектр взаимоотношений, что не позволяет ограничить его регулирование узким кругом нормативно-правовых актов. Законы, в частности Трудовой кодекс, устанавливают общие требования к обеспечению права на труд, которые детализируются в подзаконных нормативных правовых актах (указах Президента, постановлениях Правительства, положениях и инструкциях министерств и ведомств) и локальных договорных соглашениях (коллективных договорах).

6. Проведённый анализ позволяет утверждать, что право на труд, рассматриваемое как экономическое право, является

отражением социальной сущности государства. Оно функционирует не только как самостоятельный правовой институт, но и выступает в качестве базовой гарантии реализации других прав и свобод, обладая выраженной общесоциальной направленностью и служа важным инструментом для утверждения принципов гуманизма и справедливости в обществе.

7. Взаимодействие права на труд с иными субъективными правами основано на двух принципах. Первый принцип – охранительно-защитное взаимодействие – предполагает, что реализация права на труд гарантирует осуществление других прав, и наоборот. Второй принцип – обеспечительное взаимодействие – подразумевает, что реализация права на труд способствует созданию условий для реализации иных субъективных прав.

8. Механизм реализации трудовых прав представляет собой совокупность регулятивных и охранительных правовых инструментов различных уровней, посредством которых субъективное право воплощается в практической деятельности субъектов. Данный процесс включает два этапа. На установочном этапе происходит правовое закрепление механизмов реализации, определение правового статуса участников трудовых отношений и конкретизация круга прав и обязанностей. Обеспечительный этап включает применение методов и способов, направленных на гарантирование и защиту трудовых прав.

9. Гарантии, установленные в трудовом законодательстве, представляют собой совокупность мер, методов и условий, посредством которых осуществляется непосредственная реализация трудовых прав работников. Эти гарантии могут быть классифицированы на три группы: меры, направленные на защиту интересов ещё до возникновения трудовых отношений (предтрудоустройство гарантии), меры, действующие в процессе осуществления трудовой деятельности, и меры, обеспечивающие восстановление нарушенных трудовых прав.

10. Ограничения права на труд в Конституции Республики Таджикистан формируются посредством сочетания общей клаузулы с конкретизированными оговорками. Общие основания

для введения ограничений закреплены в статьях 14 и 47, в то время как конкретные ограничения содержатся в частях 2 и 4 статьи 35, что позволяет задать как универсальные, так и специализированные требования к регулированию данного права. При этом ограничения могут носить объективный характер – например, требование наличия лицензии для осуществления предпринимательской деятельности - или субъективный, когда они применяются к определённым категориям лиц, как предусмотрено частью 4 статьи 35, исключающей женщин и несовершеннолетних из числа работников, допускаемых к выполнению тяжелых и подземных работ.

11. В контексте обеспечения права на труд различают понятия «охрана» и «защита». Охрана права на труд носит превентивный, профилактический характер и представляет собой комплекс мер, направленных на создание благоприятных условий для реализации данного права. Защита, в свою очередь, имеет восстановительный характер и применяется в случаях нарушения трудовых прав, осуществляясь в установленных законодательством формах.

12. Способы защиты трудовых прав граждан структурированы в три подсистемы в зависимости от степени участия государства в правозащитном механизме. Первая подсистема включает методы, при которых государство играет ограниченную роль - это самостоятельная защита, коллективная защита и защита посредством профсоюзных органов. Вторая подсистема характеризуется участием государства в разрешении трудовых споров в качестве независимого арбитра, что проявляется в форме трудового арбитража и судебной защиты. Третья подсистема предусматривает прямое участие государственных органов в урегулировании спорных трудовых ситуаций, осуществляемое через защиту трудовых прав органами государственной власти.

В результате проведенного научного исследования автором были представлены следующие рекомендации практического характера:

1. Современное трудовое законодательство преимущественно ориентировано на охранительные меры

обеспечения права на труд, в то время как механизм защитно-восстановительных мер представлен недостаточно полно. В связи с этим предлагается дополнить статью 35 Конституции Республики Таджикистан, включив в её пятую часть следующую редакцию: «Граждане имеют право на защиту трудовых прав для обеспечения своих экономических и социальных интересов, включая право на объединение в профессиональные союзы, заключение коллективных договоров (соглашений) и право на индивидуальные и коллективные трудовые споры с использованием установленных законом способов их разрешения».

2. Для повышения эффективности административной защиты права граждан на труд и приведения ее в соответствие с конституционными положениями (ст. 14 и ст. 35 Конституции Республики Таджикистан) предлагается внести изменения в следующие нормы Трудового кодекса Республики Таджикистан: – в части 3 статьи 7, части 2 статьи 23, части 3 статьи 31, части 1 статьи 54, части 1 статьи 55, части 1 статьи 56, части 1 статьи 225, абзаце 5 части 1 статьи 291 и части 3 статьи 342, после слова «суд» включить словосочетание «и уполномоченный государственный орган в сфере труда»; - в пункте 2 статьи 15 после словосочетания «судебный акт» добавить фразу «акт уполномоченного государственного органа в сфере труда».

3. Анализ правового регулирования трудовых отношений выявил ряд неточностей, требующих корректной интерпретации. В частности, согласно пункту 2 Постановления Правительства Республики Таджикистан от 27 апреля 2018 года №197 «О наименовании отраслей, производства, работ, профессий и должностей, условиях предоставления и продолжительности отпуска за постоянный трудовой стаж», работникам, обладающим длительным стажем работы в одной отрасли или организации, предоставляется дополнительный отпуск сроком до 10 календарных дней по согласованию с представителями работников. Указанное положение характеризуется расплывчатостью и нуждается в дополнительном разъяснении. В целях социальной поддержки работников предлагается внести дополнение либо в указанное постановление, либо в статью 1 Трудового кодекса Республики Таджикистан, включив

определение понятия «непрерывный трудовой стаж», которое будет означать «непрерывный интервал времени, отработанный работником по трудовому договору в рамках одной отрасли или организации».

Теоретическое и практическое значение исследования.

Теоретическое и практическое значение исследования заключается в том, что полученные в ходе исследования выводы, развивают и дополняют понятийный материал, сопутствующий регламентации и реализации права на труд, освещают и переосмысливают важные аспекты законодательного регулирования данного права в Республике Таджикистан. Диссертационное исследование в целом способствует формированию концепции понимания научного содержания категории "право на труд", дополняет существующую базу для развития законодательства и последующих научных исследований.

Практическая значимость исследования состоит в том, что полученные в ходе исследования выводы и сформулированные на их основе практические предложения по осуществлению законодательной деятельности способствуют утверждению научно-обоснованного подхода при разработке нормативно-правовой базы, регулирующей право на труд в Таджикистане.

Материалы диссертации могут быть использованы в преподавании курса конституционного права, трудового права, основанных на них спецкурсов и семинаров.

Степень достоверности результатов. Степень достоверности результатов подтверждается объективным, всесторонним теоретическим и практическим исследованием правовой регламентации и реализации права на труд в Республике Таджикистан. Достоверность отражается и в результатах детального анализа юридических категорий и принятых по ним научных выводов. О точности полученных выводов свидетельствуют теоретические и практические предложения и рекомендации, сформулированные автором при сравнительном анализе национального законодательства и международных правовых норм, изучении современных процессов, перспектив, способов и методов актуализации рассмотренных вопросов.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Предмет и содержание исследования соответствуют удостоверению специальности 12.00.02 - Конституционное право; конституционный судебный процесс; местные органы государственной власти и самоуправления, утвержденному Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование. Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании определяется несколькими факторами: во-первых, научные результаты диссертационного исследования, в том числе теоретические выводы, основные положения, подлежащие защите, практические рекомендации были получены автором самостоятельно; во-вторых, личный вклад автора выражается в научной новизне при решении актуальных проблем, касающихся понятийных и содержательных характеристик права на труд и путей ее реализации в Республике Таджикистан.

Утверждение и реализация результатов исследования. Диссертация была подготовлена на кафедре конституционного и административного права юридического факультета Таджикского национального университета, неоднократно обсуждалась на заседаниях кафедры и была рекомендована к защите.

Различные аспекты диссертационного исследования были представлены в виде докладов на следующих международных и республиканских научно-практических конференциях и семинарах:

а) международные

- Международная научно-практическая конференция «XII Ломоносовские чтения» посвященное Дню таджикской науки и 30-летию установления дипломатических отношений между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией. Доклад на тему «Соотношение права на труд и свободы предпринимательской деятельности». Душанбе 2022 г.;

- Международная научно-практическая конференция «Таджики в зеркале истории» посвященной 115-летию академика Бободжона Гафурова. Доклад на тему «Самозащита как форма защиты права на труд». Душанбе 2023 г.

б) республиканские

- Республиканская научно-практическая конференция «Конституция и современная правовая система Таджикистана: связь науки, права и практики». Доклад на тему «Понятие и содержание права на труд в соответствии с Конституцией и законодательством Республики Таджикистан» Душанбе, 2020 г.

- Республиканская научно-практическая конференция «30 лет независимости: этапы пройденного пути, реалии и перспективы». Доклад на тему «Конституционное регулирование права на труд». Душанбе, 2021 г.;

- Республиканская научно-практическая конференция «Конституция – как фактор стабильности государства». Доклад на тему «Эволюция конституционного закрепления права на труд в Республике Таджикистан» Душанбе, 2022 г.;

Публикация результатов диссертации. Результаты представленного исследования отражены в опубликованных работах автора, в том числе в 14 научных статьях, 8 из которых опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 6 статей в других изданиях.

Структура и объем диссертации соответствуют целям и задачам исследования. Работа состоит из перечня сокращений, введения, двух глав, семи параграфов, заключения, рекомендаций и списка использованных источников и литературы. Общий объем диссертации составляет 191 страниц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертационной работы автор систематически обосновывает актуальность избранной темы, анализирует степень её предварительной разработки, формулирует цели и задачи исследования, а также определяет объект и предмет исследования. Особое внимание уделено обоснованию методологических и эмпирических основ, выявлению научной новизны, формулировке выносимых на защиту положений, а также определению теоретической и практической значимости проводимого исследования.

Глава первая диссертационного исследования, озаглавленная **«Конституционно-правовые основы права на**

труд в Республике Таджикистан», представляет собой комплексное теоретико-правовое осмысление конституционного права на труд как одного из ключевых социально-экономических прав человека и гражданина. В рамках данной главы автор осуществляет системный анализ понятийного аппарата, раскрывая содержание права на труд сквозь призму конституционно-правовой науки, а также проводит классификацию и характеристику его структурных элементов. Особое внимание уделяется исследованию нормативно-правовых основ регулирования данного права в национальной правовой системе Республики Таджикистан, включая Конституцию, законы и подзаконные акты, а также их соотношению с международными правовыми актами, ратифицированными государством.

Таким образом, первая глава закладывает теоретико-методологические и нормативно-правовые основы дальнейшего анализа института права на труд, определяя его значение для построения социального государства, ориентированного на обеспечение достойных условий жизни, занятости и самореализации личности.

Первый параграф диссертационного исследования, озаглавленный **«Понятие и содержание конституционного права на труд»**, посвящён всестороннему анализу теоретико-правовой сущности права на труд как одного из основополагающих социально-экономических и культурных прав человека. В нём подчёркивается, что в системе социально ориентированных прав, направленных на обеспечение достойного уровня жизни, реализацию потенциала личности и её интеграцию в общественные процессы, именно право на труд занимает приоритетное положение. Это право представляет собой не только возможность осуществления трудовой деятельности, но и включает в себя целый комплекс юридически значимых элементов: право каждого человека на свободный выбор или добровольное принятие труда, право на получение вознаграждения за труд, соответствующего его количеству и качеству, а также право на условия труда, соответствующие требованиям безопасности, гигиены и человеческого достоинства.

Историко-правовой анализ генезиса данного права на территории Таджикистана позволяет проследить его эволюцию в рамках различных конституционных моделей. Так, впервые право на труд было зафиксировано в тексте Конституции Таджикской ССР 1937 года, где оно формулировалось как гарантированное государством право на работу и справедливое вознаграждение за труд. Следующий этап развития нормативного содержания права на труд отражён в Конституции Таджикской ССР 1978 года, в которой данное право получило более глубокое и конкретное содержание. В частности, были детализированы положения, касающиеся свободы выбора профессии, рода деятельности и конкретной работы с учётом индивидуальных особенностей гражданина - его способностей, профессиональной подготовки, уровня образования и актуальных потребностей общества. Эти подходы нашли логическое продолжение и закрепление в действующей Конституции Республики Таджикистан 1994 года, в которой право на труд оформлено как важнейший элемент социальной политики государства.

На основе теоретического и сравнительно-правового анализа автор обосновывает целесообразность выделения двух форм закрепления права на труд в конституционном праве - опосредованной и непосредственной. Под опосредованным закреплением понимается ситуация, при которой право на труд не получает прямого отражения в тексте конституции, однако выводится из содержания иных положений, таких как право на свободное осуществление предпринимательской или иной экономической деятельности, что характерно, например, для конституционных систем США и Японии. В противоположность этому непосредственное закрепление характеризуется тем, что право на труд формулируется в конституционном тексте в явной форме, причём может быть выражено через различные правовые конструкции: как позитивное субъективное право на труд, как свобода труда (то есть запрет принудительного труда), как система позитивных обязательств государства в сфере занятости, либо как нормативно-ценностный ориентир общественного развития.

Автор подчёркивает, что разнообразие подходов к формализации права на труд в национальных конституциях обусловило возникновение в научной литературе ряда дискуссионных вопросов. Одним из центральных среди них выступает вопрос о правовой природе труда - следует ли рассматривать его как субъективное право либо как разновидность свободы. В рамках диссертационного исследования подчёркивается, что указанное различие не является формальным, поскольку отражает более глубокие правовые и философские основания, связанные с характером взаимоотношений между личностью и государством. Так, если категория «право» трактуется как приобретённый, нормативно гарантированный статус, предоставляемый субъекту государством, то категория «свобода» - как естественное, врождённое состояние человека, не требующее для своего существования позитивной регламентации. В этой связи важным становится определение степени участия государства в регулировании трудовых отношений: чем выше степень этого участия, тем очевиднее конструкция позитивного права на труд; напротив, при минимальном вмешательстве государства преобладает концепция свободы труда.

Синтезируя полученные результаты анализа, автор приходит к выводу о функциональной и содержательной взаимодополняемости понятий «право на труд» и «свобода труда». Несмотря на их различия по источникам происхождения и правовой природе, в контексте конституционно-правового регулирования они предстают как тождественные по значимости категории, направленные на обеспечение возможностей для свободной трудовой самореализации личности при наличии соответствующих правовых гарантий со стороны государства.

Во втором параграфе диссертационного исследования, озаглавленном **«Правовое регулирование права на труд в национальном законодательстве и международных документах»**, автор осуществляет всесторонний анализ механизма нормативного обеспечения реализации права на труд в рамках как национальной, так и международной правовой системы. Исследование демонстрирует, что регулирование данного конституционного права представляет собой сложную,

многоуровневую систему, охватывающую широкий спектр источников права, обладающих различной юридической природой и степенью нормативной силы.

На основе изучения отечественной юридической доктрины и сравнительного анализа диссертант выделяет два условных подхода к интерпретации правового регулирования трудовых отношений, проистекающих из конституционного права на труд. Первый из них получил наименование «узкого» и предполагает рассмотрение трудового законодательства исключительно как самостоятельной отрасли права, охватывающей нормы, содержащиеся в специализированных нормативно-правовых актах, прямо регулирующих трудовые отношения. В рамках этого подхода нормы, содержащиеся в иных отраслях - таких как гражданское, административное или уголовное право, - рассматриваются как вспомогательные и не включаются в состав трудового законодательства.

Второй, так называемый «широкий» подход, напротив, трактует трудовое законодательство как совокупность всех нормативных источников, прямо или косвенно затрагивающих сферу труда, включая положения законодательства о занятости, миграции, охране труда, социальной защите, а также правовые нормы, содержащиеся в международных договорах. Подобный подход отражает интегративную природу трудового права, его межотраслевой и наднациональный характер, особенно в условиях глобализации и трансформации трудовых отношений.

В рамках собственного концептуального подхода автор рассматривает правовую регламентацию права на труд как комплексный нормативный механизм, включающий в себя три ключевых уровня:

1. Конституционный уровень, представленный, прежде всего, статьёй 35 Конституции Республики Таджикистан, прямо закрепляющей право каждого на труд, справедливые условия труда, защиту от безработицы и иные компоненты. Дополнительно к этому, в статье подчёркивается значение положений других конституционных норм - в частности, статей 12, 28, 37 и 39, которые обеспечивают опосредованное регулирование посредством установления гарантий права собственности, права на отдых, свободы выбора рода занятий,

социальной защиты и других аспектов, имеющих отношение к реализации права на труд.

2. Международно-правовой уровень, включающий универсальные и специализированные международные документы. В первой группе автор выделяет акты общего характера, формирующие международные стандарты прав человека: Всеобщую декларацию прав человека (ст. 23), Международный пакт о гражданских и политических правах и Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, в котором право на труд рассматривается как часть системы социального благополучия. Во вторую группу входят специализированные документы, такие как Конвенция ООН о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей, а также ряд ключевых конвенций и рекомендаций Международной организации труда, касающихся, в частности, занятости, условий труда, охраны труда, равенства возможностей и борьбы с дискриминацией.

3. Отраслевой (внутригосударственный) уровень, в рамках которого осуществляется конкретизация и практическая реализация норм, зафиксированных на конституционном и международном уровнях. Трудовое законодательство Таджикистана включает в себя кодифицированные акты (в первую очередь, Трудовой кодекс), отдельные законы, регулирующие смежные вопросы (о занятости населения, миграции, охране труда и др.), подзаконные нормативные акты (указы Президента РТ, постановления Правительства РТ, инструкции и положения министерств и ведомств), а также локальные нормативные договоры, включая коллективные договоры и соглашения на уровне предприятий и учреждений.

Автор подчёркивает, что именно взаимодействие и согласованность между указанными уровнями регулирования обеспечивают действенную реализацию права на труд в условиях правового государства. Такой многоуровневый и многоаспектный подход позволяет создать устойчивую нормативную базу, способную адекватно реагировать на вызовы времени, включая изменения в экономической структуре, развитие новых форм занятости и необходимость соблюдения международных обязательств.

Таким образом, проведённое исследование подтверждает, что правовая регламентация права на труд в Республике Таджикистан характеризуется высокой степенью сложности и институциональной насыщенности. Это, в свою очередь, требует постоянного совершенствования нормативно-правовой базы как на национальном, так и на международном уровне, с учётом принципов социальной справедливости, достойного труда и устойчивого развития.

Третий параграф главы, озаглавленный **«Место права на труд в системе прав и свобод человека и его взаимосвязь с другими правами человека»**, посвящён комплексному теоретико-правовому осмыслению роли права на труд в общей системе прав и свобод личности. В рамках данного анализа автор исследует правовую природу и функциональное значение указанного права, а также проводит системную классификацию и анализ его взаимосвязей с другими конституционно закреплёнными правами. Отмечается, что несмотря на признание права на труд в качестве одного из фундаментальных социальных прав, вопрос о его точной классификации и месте в правовой системе остаётся предметом активных научных дискуссий. Отсутствие единообразного подхода в юридической науке связано с многоаспектностью содержания данного права, а также с различиями в национальных и международных правовых традициях.

Автор акцентирует внимание на существующем в юридической доктрине многообразии подходов к классификации прав человека, каждый из которых в равной степени применим к анализу права на труд. В частности, в диссертации выделены две основные классификационные модели. Первая из них основывается на степени участия государства в обеспечении и реализации прав человека, и разграничивает права на права немедленного действия и так называемые программные (или диспозитивные) права. С точки зрения данного подхода, право на труд традиционно рассматривается как программное, требующее определённых усилий и вмешательства со стороны государства для своей реализации. Однако диссертант предлагает переосмысление этой позиции, утверждая, что в современных социально-экономических условиях право на труд может и

должно рассматриваться как право немедленного действия. Такая квалификация обусловлена тем, что первоочередным субъектом его реализации выступает сам индивид, тогда как функции государства заключаются преимущественно в создании благоприятной институциональной, правовой и экономической среды, способствующей свободной и эффективной реализации данного права.

Вторая классификационная модель исходит из содержания и характера регулируемых общественных отношений, что позволяет подразделить права на личные (гражданские), политические, экономические, социальные и культурные. В рамках этого подхода право на труд, как правило, отнесено к категории экономических прав. Оно наряду с правом частной собственности, свободой предпринимательской деятельности и правом на социальное обеспечение формирует основу системы прав, направленных на удовлетворение материальных потребностей личности, а также на обеспечение условий для достойного уровня жизни. Такое понимание обусловлено тем, что труд выступает не только источником средств к существованию, но и важным элементом самоидентификации, социальной интеграции и раскрытия потенциала человека.

Важным направлением анализа является определение места и функциональной роли права на труд в контексте его взаимодействия с другими правами и свободами. В диссертации обосновывается, что данное взаимодействие осуществляется по двум взаимосвязанным векторным направлениям. Первое из них - охранительно-защитное взаимодействие, при котором реализация права на труд способствует обеспечению и эффективному осуществлению других субъективных прав, включая право на социальное обеспечение, защиту от безработицы, охрану здоровья, образование, а также свободу объединения и участие в профсоюзной деятельности. Одновременно и иные права, особенно те, что обеспечивают доступ к информации, получению квалификации, равенство возможностей, выполняют охранительную функцию по отношению к праву на труд, создавая предпосылки для его полноценной реализации.

Второе направление охватывает обеспечительное взаимодействие, которое проявляется в том, что практическая реализация права на труд обеспечивает необходимые условия для осуществления других прав и свобод. Так, наличие стабильной занятости и соответствующего дохода является предпосылкой реализации культурных, образовательных и иных прав, а также важным условием осуществления личных и политических свобод, поскольку обеспечивает независимость, самостоятельность и активную гражданскую позицию личности. Таким образом, право на труд выполняет системообразующую функцию в рамках всей структуры прав и свобод человека, служа как гарантом, так и условием эффективного функционирования других правовых институтов.

В заключение диссертант подчёркивает, что синергия между правом на труд и иными правами и свободами личности носит взаимный и взаимообусловленный характер. Такая взаимосвязь придаёт праву на труд особое значение в механизме правового регулирования, социальной защиты и укрепления правового статуса личности в условиях современного правового и социального государства. Это обуславливает необходимость последовательного совершенствования правовой базы и институтов, обеспечивающих всестороннюю реализацию права на труд как одного из краеугольных камней системы прав и свобод человека.

Во второй главе диссертационного исследования, озаглавленной **«Механизм реализации конституционного права на труд в Республике Таджикистан»**, предметом всестороннего научного анализа становятся вопросы, касающиеся практического воплощения одного из важнейших социально-экономических прав личности - права на труд. Внимание сосредоточено на исследовании механизмов правореализации, институциональных и процедурных аспектов, посредством которых осуществляется конкретизация и обеспечение конституционной нормы в повседневной правоприменительной практике.

Автор подчёркивает, что в современных условиях социально-экономического развития государства, сопровождающихся трансформацией трудовых отношений,

изменениями на рынке труда и необходимостью адаптации к международным стандартам, вопрос эффективной реализации права на труд приобретает стратегическое значение. Реализация этого права рассматривается не только как формальное предоставление гражданину возможности трудиться, но как сложный и многоуровневый процесс, включающий в себя создание благоприятной нормативно-правовой и институциональной среды, предоставление гарантий, установление правомерных ограничений и эффективных механизмов защиты от нарушений.

Таким образом, вторая глава представляет собой теоретико-прикладное исследование, направленное на раскрытие содержания и особенностей функционирования механизма реализации конституционного права на труд в Республике Таджикистан. Особое внимание уделяется анализу существующих нормативных конструкций, правовых подходов и институциональных моделей, а также их соответствию международным правовым стандартам и принципам социальной справедливости. Результаты проведённого анализа позволяют не только глубже осмыслить правовую природу и значимость права на труд, но и сформулировать предложения, направленные на совершенствование его реализации в правовом и социальном контексте современного таджикского государства.

В первом параграфе этой главы, названном **«Порядок реализации конституционного права на труд в Республике Таджикистан»**, подчёркивается, что в условиях современной динамики социально-экономического развития реализация конституционного права на труд приобретает критическое значение для обеспечения стабильности государства и его устойчивого развития. В условиях современной трансформации социально-экономических процессов, сопровождающейся изменениями в сфере занятости, структуры рынка труда и системы социального обеспечения, проблема эффективной реализации конституционного права на труд приобретает особую актуальность. В рамках первого параграфа данной главы автор подчёркивает, что реализация права на труд выходит за рамки исключительно правового аспекта и представляет собой важнейший элемент общей стратегии устойчивого развития

государства, направленной на обеспечение социальной стабильности, снижение уровня безработицы, укрепление правовой защищённости трудящихся и повышение уровня их благосостояния.

Особенность современного этапа состоит в необходимости выработки действенного механизма, обеспечивающего трансформацию конституционно закреплённого права на труд в реальную, гарантированную практику. Автор исходит из того, что данный процесс основывается на системной интеграции регулятивных и охранительных правовых механизмов, реализуемых в пределах трудовых правоотношений. Такая интеграция способствует формированию правовой среды, в рамках которой граждане не только наделяются субъективным правом на труд, но и получают реальные возможности для его осуществления.

В рамках предлагаемой модели механизм реализации права на труд включает в себя три взаимосвязанных структурных компонента: — гарантии, посредством которых создаются предпосылки и условия для реализации права, ограничения, устанавливающие пределы и рамки, в которых допустимо осуществление права на труд в интересах общественного порядка, безопасности и соблюдения прав других лиц и механизмы защиты, направленные на восстановление нарушенного права, привлечение виновных к ответственности и компенсацию причинённого вреда.

Анализ механизма реализации права на труд позволяет автору выделить двухэтапную структуру данного процесса, каждый этап которой выполняет собственную правовую и социальную функцию.

Первый этап - установочный. На данной стадии происходит закрепление правовых основ реализации трудового права, включая определение правового статуса участников трудовых правоотношений, распределение полномочий между субъектами, а также формирование нормативной базы, регламентирующей порядок трудоустройства, занятости, профессионального обучения и иных аспектов, предшествующих фактическому осуществлению трудовой деятельности. Установочный этап выполняет роль фундамента всей системы, на котором

базируется возможность конкретной реализации конституционных норм.

Второй этап - обеспечительный. Этот этап предполагает непосредственную реализацию права на труд, основанную на применении правовых, организационных и институциональных инструментов. Речь идёт о функционировании государственных служб занятости, системах профессиональной подготовки, механизмах заключения трудовых договоров, а также контроле за соблюдением трудового законодательства. Особое внимание на этом этапе уделяется тому, каким образом обеспечительные меры реализуются в конкретных социально-экономических условиях, насколько они адаптированы к требованиям времени и вызовам рынка труда, включая нестабильность занятости, рост неформальной занятости и цифровую трансформацию трудовых отношений.

Таким образом, автор приходит к выводу, что реализация конституционного права на труд в Республике Таджикистан представляет собой динамически развивающуюся, многоуровневую и взаимосвязанную систему, включающую в себя правовое, институциональное и практико-ориентированное измерения. Взаимосвязь нормативного регулирования, обеспечительных механизмов и инструментов защиты обеспечивает не только охрану индивидуальных трудовых прав, но и формирует устойчивые предпосылки для экономического роста, социальной справедливости и правовой устойчивости государства. Эффективность данной системы во многом зависит от согласованности действий государства, работодателей, работников и иных участников трудовых отношений, а также от своевременной адаптации законодательства к меняющимся реалиям.

Во втором параграфе главы **«Государственные гарантии права на труд в Республике Таджикистан»** автор осуществляет глубокий анализ вопросов, связанных с гарантированностью реализации права на труд. Государственные гарантии реализации конституционного права на труд выступают важнейшим элементом правового механизма, обеспечивающего не только формальное провозглашение данного права, но и его фактическую осуществимость в социально-экономической и

трудовой сферах. В рамках данного параграфа автором рассматривается теоретико-правовая природа гарантий трудовых прав, а также их институциональная структура в контексте правовой системы Республики Таджикистан. Исследование данной проблемы охватывает как общетеоретические аспекты, связанные с понятием и классификацией гарантий, так и прикладные вопросы, касающиеся их нормативного закрепления и практического функционирования.

Научная литература свидетельствует о многообразии подходов к определению и интерпретации категории «гарантия», что обусловлено различиями в отраслевой принадлежности исследовательских парадигм. В рамках конституционно-правового дискурса гарантия понимается в широком смысле как совокупность политических, правовых, экономических и организационных мер, предпринимаемых государством в целях обеспечения реального осуществления субъективных прав и свобод личности. Такой подход учитывает не только юридические, но и институциональные условия, в которых формируется и реализуется право на труд. В противоположность этому, трудовое право интерпретирует гарантию в более узком, прикладном смысле - как совокупность правовых средств и процедур, направленных на защиту интересов работников и на обеспечение стабильности трудовых отношений.

В целях систематизации гарантий права на труд автор предлагает их классификацию по этапам реализации трудовых правоотношений, что позволяет структурировать соответствующие механизмы и определить специфику их применения. На основе проведённого анализа выделяются три основные группы гарантий, каждая из которых выполняет самостоятельную функцию в рамках общего механизма защиты и реализации трудового права.

1. Гарантии, предшествующие установлению трудовых отношений. Данная категория охватывает меры, направленные на создание условий, способствующих доступу граждан к рынку труда. Это включает в себя государственные программы содействия занятости, профессиональной ориентации, подготовки и переподготовки кадров, а также деятельность служб занятости и иных институтов, обеспечивающих

посредничество между работодателями и потенциальными работниками. Особое значение здесь имеют механизмы, направленные на предотвращение дискриминации при приёме на работу, обеспечение равного доступа к вакансиям, а также поддержка уязвимых категорий населения (молодёжь, женщины, лица с инвалидностью, безработные граждане).

2. Гарантии, реализуемые в процессе трудовой деятельности. Это наиболее обширный пласт правовых и организационных мер, направленных на обеспечение стабильности, безопасности и предсказуемости трудовых отношений. В данной категории особое внимание уделяется обеспечению надлежащих условий труда, соблюдению санитарно-гигиенических норм, своевременной и справедливой оплате труда, защите от необоснованного увольнения, обеспечению режима труда и отдыха, а также реализации права на объединение в профессиональные союзы. Гарантии данного уровня формируют основу правовой защищённости трудящихся в процессе осуществления ими своих трудовых функций.

3. Гарантии восстановления нарушенных трудовых прав. Эта категория включает в себя восстановительно-компенсационные меры, призванные устранить последствия нарушения трудового права. Речь идёт о юридических механизмах, обеспечивающих возможность обжалования незаконных действий работодателя, восстановление на работе, компенсацию материального и морального вреда, а также привлечение виновных к дисциплинарной, административной или уголовной ответственности. Значимую роль здесь играют такие органы, как суд, инспекция труда, прокуратура, профсоюзные организации, выполняющие как правозащитную, так и контрольную функцию.

Проведённый анализ позволил автору прийти к выводу, что система государственных гарантий реализации права на труд в Республике Таджикистан носит многоуровневый, комплексный и функционально сбалансированный характер. Каждая из выделенных групп мер выполняет собственную роль в обеспечении полной и эффективной реализации трудовых прав граждан. В своей совокупности эти гарантии не только способствуют соблюдению принципа социальной

справедливости и укреплению правового статуса личности, но и играют важную роль в обеспечении устойчивого социально-экономического развития государства.

В рамках третьего параграфа второй главы **«Конституционно-правовые ограничения права на труд в Республике Таджикистан»** диссертант проводит всестороннее исследование особенностей ограничения права на труд. Ограничение прав и свобод человека и гражданина представляет собой важнейший элемент конституционно-правового регулирования, позволяющий обеспечить баланс между интересами личности, общества и государства. В третьем параграфе настоящей главы диссертант проводит обстоятельное исследование особенностей установления ограничений в сфере реализации права на труд, акцентируя внимание на нормативных основаниях, формах выражения и правовой природе таких ограничений в условиях таджикистанской правовой системы.

Автор подчёркивает, что ключевым принципом правомерного ограничения любого конституционного права, включая право на труд, выступает его законодательное закрепление, что соответствует международным стандартам в области прав человека, в частности положениям Международного пакта о гражданских и политических правах (ст. 4 и 22) и Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (ст. 4). В правовом порядке Республики Таджикистан этот принцип реализуется посредством нормативного регулирования, сочетающего универсальные клаузулы и специализированные ограничения, что позволяет сохранять гибкость системы при соблюдении верховенства закона.

В Конституции Республики Таджикистан формулируются как общие принципы допустимости ограничений прав, так и специальные нормы, касающиеся отдельных аспектов права на труд. Так, статьи 14 и 47 Конституции устанавливают, что ограничение прав и свобод допускается исключительно в целях защиты общественного порядка, здоровья, нравственности, прав и свобод других лиц, а также в условиях чрезвычайного или военного положения. Эти нормы образуют методологическую

базу для конституционно-правовой легитимации ограничительных мер.

Наряду с этим, специализированные положения Конституции, в частности статья 35, закрепляют дополнительные параметры ограничения права на труд. Так, часть 2 статьи 35 прямо провозглашает запрет на произвольное ограничение трудовых отношений, устанавливая: «всякие ограничения в трудовых отношениях запрещаются, за исключением случаев, предусмотренных законом». Это положение подтверждает приоритет свободы труда и автономии воли субъектов трудового правоотношения, одновременно допускает возможность законодательно обоснованных исключений. Часть 4 этой же статьи содержит конкретный запрет на привлечение женщин и несовершеннолетних к видам труда, связанным с тяжёлыми, подземными и вредными условиями, что обусловлено необходимостью защиты их здоровья и физиологических особенностей, а также соответствует международным стандартам Международной организации труда.

В диссертационном исследовании проводится типология ограничений, вводимых в сфере трудового права, с учётом их правовой природы и основания применения. В этой связи автор выделяет два основных типа:

1. Объективные ограничения - это ограничения, вытекающие из внешних факторов, не зависящих от воли субъектов. К ним относятся, например, последствия чрезвычайных ситуаций, экономических кризисов, эпидемиологических угроз, а также меры, принимаемые для обеспечения общественной безопасности и правопорядка. В этих случаях государство вправе ограничить отдельные аспекты трудовой деятельности, такие как режим работы, свобода перемещения работников или деятельность определённых отраслей, при условии соблюдения принципов пропорциональности, необходимости и законности.

2. Субъективные ограничения - это меры, направленные на регулирование трудовой активности отдельных категорий граждан, обусловленные их правовым статусом, физиологическими, возрастными или иными индивидуальными особенностями. Примерами могут служить ограничения для

несовершеннолетних, женщин, лиц с инвалидностью, военнослужащих, сотрудников органов правопорядка и иных категорий, трудовая деятельность которых подлежит специальному правовому режиму. Такие ограничения устанавливаются в целях защиты трудящихся и обеспечения общественно значимых интересов.

Автор подчёркивает, что важнейшим условием правомерности любого ограничения является его соответствие принципам правового государства, включая законность, недискриминационность, соразмерность цели и минимальность вмешательства. В этом контексте анализ конституционно-правовых и трудовых норм Республики Таджикистан позволяет говорить о стремлении к соблюдению баланса между свободой труда и интересами общества, что выражается как в универсальных, так и в отраслевых нормативных актах.

Таким образом, в правовом механизме реализации права на труд ограничения выступают не как средство умаления прав, а как правовой инструмент обеспечения социальной справедливости, защиты здоровья, прав и свобод других лиц, а также общественного порядка. Их нормативное оформление, строгое соблюдение процедур установления и возможность обжалования являются важнейшими гарантиями недопущения произвола и произвольного вмешательства в сферу трудовых прав граждан.

В четвертом параграфе данной главы, озаглавленном **«Формы и способы защиты права на труд в Республике Таджикистан»**, автор осуществляет детальный анализ механизмов защиты трудовых прав. В условиях формирования правового государства и развития социально ориентированной экономики ключевым элементом эффективной реализации права на труд выступает наличие действенного механизма его защиты. В данном параграфе автор осуществляет всесторонний анализ форм и способов защиты трудовых прав, уделяя особое внимание институциональной структуре правозащитного механизма, его функциональным особенностям и системной взаимосвязи с другими элементами реализации права на труд.

На основе анализа научной литературы и нормативных источников автор выделяет два взаимодополняющих

направления в обеспечении трудовых прав: охрана и защита. Эти категории отражают различную правовую природу и цели правоприменительной деятельности.

Под охраной права на труд понимается совокупность превентивных и профилактических мер, направленных на предотвращение возможных нарушений и создание благоприятных условий для осуществления трудовой деятельности. К таким мерам относятся: государственный контроль за соблюдением законодательства о труде, инспекционная деятельность, правовое просвещение работников и работодателей, обеспечение равенства возможностей при трудоустройстве, стандартизация условий труда, участие профсоюзов в коллективных переговорах и заключении соглашений. Охрана представляет собой активную деятельность уполномоченных субъектов, прежде всего государственных органов и институтов гражданского общества, по формированию безопасной и справедливой трудовой среды.

В отличие от охраны, защита права на труд имеет восстановительный характер и осуществляется в случае нарушения субъективных прав работника. Основной целью защиты является восстановление нарушенного положения, возмещение причинённого ущерба, а также привлечение нарушителя к юридической ответственности. Это направление реализуется посредством предусмотренных законом процедур - в том числе судебных, административных и досудебных.

Автором предложена классификация механизмов защиты трудовых прав, основанная на степени и характере участия государства, в соответствии с которой выделяются три подсистемы:

1. Негосударственная самостоятельная защита, в рамках которой минимизируется роль государства, а основной акцент делается на инициативу самого работника или коллектива работников. Сюда входят такие формы, как самозащита трудовых прав (например, подача жалоб работодателю, отказ от выполнения незаконных распоряжений), участие в забастовках, коллективные действия, а также деятельность профессиональных союзов, которые представляют интересы работников и осуществляют их защиту через диалог с работодателями, участие

в урегулировании трудовых конфликтов и мониторинг условий труда. Эта подсистема базируется на принципах автономии сторон и социального партнёрства.

2. Арбитражная защита, где государство выступает в качестве нейтрального посредника и организатора разрешения трудовых споров. Такая форма реализуется через функционирование комиссий по трудовым спорам, органов примирения, третейских судов и иных досудебных механизмов. Эти структуры обеспечивают возможность справедливого и объективного урегулирования трудовых конфликтов без обращения в суд, способствуя снижению нагрузки на судебную систему и повышению доверия к институтам социального диалога.

3. Государственная защита, предполагающая активное участие государственных органов власти в защите трудовых прав. Основными формами являются судебная защита, осуществляемая в рамках гражданского судопроизводства, и административно-правовая защита, реализуемая посредством действий государственных инспекций труда, органов прокуратуры и других надзорных инстанций. Эти формы отличаются высокой степенью формализации и возможностью применения принудительных мер к нарушителям трудового законодательства, включая административную и уголовную ответственность.

В контексте правовой теории автор опирается на традиционное деление форм защиты субъективных прав на юрисдикционные и неюрисдикционные. К неюрисдикционным формам относятся те, что не предполагают вмешательства органов государственной власти, в частности самостоятельная защита, коллективные действия и профсоюзная деятельность. В противоположность им, юрисдикционные формы охватывают судебные и административные процедуры, инициируемые государственными структурами или с их участием. Такое разграничение позволяет более чётко определить пределы и специфику каждого из механизмов, а также их значимость в обеспечении устойчивости трудовых правоотношений.

Автор подчёркивает, что комплексный характер системы защиты трудовых прав обеспечивает не только устранение

последствий нарушений, но и формирует устойчивую превентивную модель, способную предотвращать конфликты и защищать интересы как работников, так и работодателей. При этом особо значимыми становятся такие факторы, как доступность механизмов защиты, уровень правовой информированности населения, институциональная открытость и независимость органов, осуществляющих защиту.

В заключение диссертант делает вывод о том, что действующий в Республике Таджикистан механизм защиты права на труд обладает высокой степенью структурной дифференциации и функциональной направленности, что позволяет в полной мере обеспечивать правовую охрану трудовых интересов граждан. Тем не менее, современный этап социально-экономического развития требует дальнейшего совершенствования данных механизмов, в том числе расширения альтернативных способов разрешения трудовых споров, повышения эффективности деятельности государственных органов и укрепления института социального партнёрства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. В системе социально-экономических и культурных прав человека праву на труд отводится ведущее место, поскольку оно обеспечивает каждому индивиду возможность зарабатывать на жизнь посредством труда, который выбирается и реализуется на добровольной основе. Как самостоятельное право оно получило своё конституционное закрепление уже после Второй мировой войны в конституциях третьей волны [10-А].

2. В Таджикистане право на труд впервые было закреплено в Конституции Таджикской ССР 1937 года в виде гарантированного права на работу и справедливую оплату. В последующей Конституции Таджикской ССР 1978 года данное право было расширено и уточнено: в его содержание вошли положения о праве на выбор профессии, рода занятий и вида работы с учётом призвания, способностей, профессиональной подготовки, образования и общественных потребностей. Эти нормы нашли дальнейшее развитие и получили своё конституционное оформление в Конституции Республики Таджикистан от 1994 года [8-А].

3. Проведённый анализ позволил сделать вывод о необходимости разделения конституционно-правовой регламентации права на труд на два вида: опосредованную и непосредственную. Опосредованное закрепление характеризуется отсутствием самостоятельной регуляции данного права в конституционном тексте, когда оно вытекает из содержания иных прав, а непосредственное - предполагает прямое оформление права на труд и его ключевых элементов в конституции государства [2-А].

4. Анализ соотношения категорий «свобода» и «право» выявил, что их взаимосвязь определяется ролью и степенью участия государства в процессе реализации трудовых отношений. Право на труд характеризуется наличием как естественно-правовых, так и позитивных элементов, что позволяет трактовать понятия «свобода труда» и «право на труд» как взаимодополняющие и, в определённом смысле, идентичные категории, способствующие конституционно-правовой регламентации трудовых отношений.

5. Изучение отечественной и зарубежной юридической литературы свидетельствует, что конституционно-правовая регламентация права на труд реализуется по трёхступенчатой схеме: оно оформляется в Конституции Республики Таджикистан, закрепляется в международно-правовых актах в области прав человека, признанных данной страной, и находит отражение в отраслевом законодательстве. [4-А], [5-А].

6. Анализ взаимодействия права на труд с иными правами выявил, что данное право реализуется на двух уровнях. Во-первых, наблюдается охранительно-защитное взаимодействие, при котором реализация права на труд обеспечивает гарантию осуществления других субъективных прав, а во-вторых, реализуется обеспечительное взаимодействие, содействующее реализации как права на труд, так и иных прав [12-А].

7. Процесс реализации права на труд можно условно разделить на два этапа. Установочный этап включает правовое закрепление механизмов реализации, определение правового статуса участников трудовых отношений, а также конкретизацию круга прав и обязанностей работников и работодателей. Обеспечительный этап предусматривает непосредственную

реализацию трудовых прав через применение методов и способов, направленных на гарантию и защиту данного права.

8. В результате исследования было выявлено, что гарантии обеспечения и реализации права на труд можно подразделить на три группы: гарантии, действующие до возникновения трудовых отношений, гарантии, реализующиеся в процессе трудовой деятельности и гарантии, обеспечивающие восстановление нарушенных трудовых прав.

9. Конституция Республики Таджикистан устанавливает как общие, так и специализированные требования к ограничению права на труд. Эти ограничения выступают как способ регламентации и реализации права на труд. Иными словами, Конституция страны закрепляя ограничения права на труд, задает чёткие рамки его реализации. Также анализ конституционных и законодательных норм позволяет сделать вывод, что ограничения права на труд могут носить объективный и субъективный характер. В первом случае, речь идет об определённых обстоятельствах, устанавливающих пределы осуществления трудовой деятельности). В субъективном смысле, речь идет о ограничениях, применяемых к конкретной категории лиц [13-А].

10. В обеспечении права на труд выделяются две категории мер: «охрана права на труд», обладающая профилактическим, превентивным характером, и «защита права на труд», которая имеет восстановительный характер.

11. Способы защиты трудовых прав граждан формируются из трёх подсистем, различающихся по степени участия государства в правозащитном механизме. Первая подсистема включает способы, при которых участие государства ограничено (самостоятельная защита, коллективная защита, защита профсоюзными органами), вторая – характеризуется участием государства в качестве независимого арбитра (трудовой арбитраж), а третья предусматривает непосредственное участие государственных органов в разрешении спорных трудовых ситуаций [14-А].

В результате проведённого научного исследования автором были сформулированы следующие практические рекомендации:

1. Трудовое законодательство Республики Таджикистан в большей степени ориентировано на охранительные меры по обеспечению права на труд, тогда как защитно-восстановительные меры представлены недостаточно полно. В этой связи предлагается внести изменения в законодательство страны: на основе анализа зарубежного опыта конституционной регламентации права на труд следует дополнить статью 35 Конституции, включив в её пятую часть следующую редакцию: «Граждане имеют право на защиту трудовых прав для обеспечения своих экономических и социальных интересов, включая право на объединение в профессиональные союзы, заключение коллективных договоров (соглашений) и право на индивидуальные и коллективные трудовые споры с использованием установленных законом способов их разрешения» [7-А].

2. С целью совершенствования административной защиты права граждан на труд и приведения его в соответствие с положениями статей 14 и 35 Конституции Республики Таджикистан предлагается внести изменения и дополнения в Трудовой кодекс Республики Таджикистан. В частности, в части 3 статьи 7, части 2 статьи 23, части 3 статьи 31, части 1 статьи 54, части 1 статьи 55, части 1 статьи 56, части 1 статьи 225, абзаце 5 части 1 статьи 291 и части 3 статьи 342 необходимо после слова «суд» включить словосочетание «и уполномоченный государственный орган в сфере труда». Кроме того, в пункт 2 статьи 15 Трудового кодекса после словосочетания «судебный акт» требуется добавить фразу «акт уполномоченного государственного органа в сфере труда» [1-А].

3. Анализ действующего правового регулирования в сфере труда выявил ряд несоответствий, требующих корректной трактовки. Так, согласно пункту 2 Постановления Правительства Республики Таджикистан от 27 апреля 2018 года №197 «О наименовании отраслей, производства, работ, профессий и должностей, условиях предоставления и продолжительности отпуска за постоянный трудовой стаж», работникам, проработавшим длительное время в одной отрасли или организации, предоставляется дополнительный отпуск до 10 календарных дней по согласованию с представителями

работников. Однако формулировка данного положения является расплывчатой и требует дополнительного разъяснения. Положения данного постановления относительно требования о продолжительном трудовом стаже в одной и той же сфере или в одной и той же, ныне действующей либо ранее действовавшей, организации являются неясными и порождают правовую неопределённость.

4. Исходя из этого, в целях социальной поддержки работников предлагается внести дополнение либо в указанное постановление, либо в статью 1 Трудового кодекса Республики Таджикистан, включив определение понятия «непрерывный трудовой стаж», которое будет означать «непрерывный интервал времени, отработанный работником по трудовому договору в одной отрасли или организации».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (ИСТОЧНИКОВ)

I. Нормативно-правовые акты

[1]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26-уми январи соли 2021. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj>. (санаи мурочиат 02.02.2022 с.).

II. Монографии, учебники и учебные пособия:

[2]. Гафуров, Х.М. Судебная система Республики Таджикистан: современное состояние и перспективы развития [Текст] / Х.М. Гафуров. – Душанбе, 2007. – 186 с.

[3]. Диноршоев, А.М., Сафаров, Б.А. Формирование прав человека в Таджикистане: История и современность [Текст] / А.М. Диноршоев, Б.А. Сафаров. – Волгоград, 2014. – 295 с.

[4]. Зоиров, Дж.М. Таджики: от государства Саманидов до суверенной государственности. (Историко-правовой анализ) [Текст] / Д.М. Зоир. – СПб: Реноме, 2014. – 287 с.

[5]. Имомов, А.И. Вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд: ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои асосӣ [Матн] / А.И. Имомов. – Душанбе: Офсет Империя, 2013. – 224 с.

- [6]. Имомов, А.И. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо / А.И. Имомов. – Душанбе, 2017. – 766 с.
- [7]. Махмудзода, М.А. Сиёсати ҳуқуқӣ ва давлати демократӣ [Матн] / М.А. Махмудзода. – Душанбе, 2017. – 632 с.
- [8]. Миралиев, И.К. Правовое государство и прав человека [Текст]: монография / И.К. Миралиев. – Душанбе, 2015. – 258 с.
- [9]. Ойев, Х., Сафаров Б.А. Механизмҳои ҳимояи ҳуқуқи инсон ва шахрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Х. Ойев, Б.А. Сафаров. – Душанбе, 2013. – 256 с.
- [10]. Рахимов, М.З. Избранные труды по гражданскому и предпринимательскому праву [Текст] / М.З. Рахимов– Душанбе: Бухоро, 2014. – 638 с.
- [11]. Раҳмон, Д.С. Правовая природа актов Конституционного суда Республики Таджикистан [Текст] / Д.С. Раҳмон– Душанбе, 2020. – 184 с.
- [12]. Раҳимзода, М.З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / М.З. Раҳимзода – Душанбе: Дониш, 2019. – 557 с.
- [13]. Раҳимзода, М.З. Фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн] / М.З. Раҳимзода. – Душанбе, 2018. – 392 с.
- [14]. Саидов, И.Х. Конституционное право граждан на обращение и его реализация в Республике Таджикистан [Текст] / И.Х. Саидов. – М., 2014. – 160 с.
- [15]. Сангинов, Д.Ш. Предпринимательская деятельность по оказанию социально-культурных услуг: проблемы правового регулирования: монография [Текст] / Д.Ш.Сангинов. – 2019. – 424 с.
- [16]. Сангинов, Д.Ш. Предпринимательское право Республики Таджикистан: учебное пособие [Текст] / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 600 с.
- [17]. Сангинов, Д.Ш. Ҳуқуқи соҳибории Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимӣ [Матн] / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 500 с.
- [18]. Сангинов, Д.Ш., Мирзоев П.З. Ҳуқуқи соҳибории Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ [Матн] / Д.Ш. Сангинов, П.З. Мирзоев. – Душанбе: Андалеб-Р., 2015. – 500 с.

[19]. Сафаров, Д.С. Права человека и глобализация в контексте исламской правовой культуры [Текст] / Д.С. Сафаров Д.С.– Душанбе, 2014. – 228 с.

[20]. Сулаймонов, М.С. Конституционно-правовой статус Президента Республики Таджикистан [Текст] / М.С. Сулаймонов– Душанбе, 2019. – 156 с.

[21]. Холикзода, А.Г., Маджидзода Дж.З., Одиназода Р.С. Права человека и конституционно-правовое развитие Таджикистана. [Текст] / А.Г. Холикзода. – Душанбе: Мехрона, 2019. – 488 с.

[22]. Холиков, К.Н. Конституционный суд и конституционное судопроизводство в Таджикистане [Текст] / К.Н. Холиков. – Душанбе, 2014. – 336 с.

[23]. Шонасридинов, Н. Бобокалонов, Ф.М. Тафсири кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н. Шонасридинов, Ф.М. Бобокалонов. – Душанбе, 2020. – 823 с.

[24]. Эльназаров, Д.Х. Правовое регулирование прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан (конституционно-правовой аспект). [Текст] / Д.Х. Эльназаров. – Душанбе: РТСУ, 2009. – 224 с.

III. Статьи и выступления

[25]. Азизов, У.А. Конституционные основы судебно-правовой политики в Республике Таджикистан [Текст] / У.А. Азизов // Судебная правовая политика в России и зарубежных странах: коллективная монография. – СПб, 2019. – С. 435-439.

[26]. Ализода, З. Защита прав и свобод человека посредством органа Уполномоченного по правам человека [Текст] / З. Ализода // Развитие судебного права, уголовного права и правоохранительной деятельности в Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – С. 22-30.

[27]. Алимов, С.Ю. Конституционные основы пенсионного обеспечения военнослужащих – участников боевых действий в зарубежных странах [Текст] / С.Ю. Алимов // Вестник Таджикского национального университета Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – №11. – С. 190-195.

[28]. Гадоев, Б.С. Масоили такмили Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 [Матн] / Гадоев Б.С // Конститутсия заминаи ташаккули ҳуқуқ ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон (Маводҳои конфронси илмӣ-амалӣ бахшида ба 20 – солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) (Зери назари

д.и.ф., профессор А.А. Шамолов. Мухаррирони масъул н.и.х., ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, дотсент А.И. Имомов, Б.С. Гадоев). – Душанбе, 2014. – С. 49-62.

[29]. Гадоев, Б.С. Нақши Конститутсия дар таъмини таҳкими Ваҳдати миллӣ [Матн] / Гадоев Б.С // Инкишофи падидаи конституционализм дар даврони истиқлолияти Тоҷикистон. (Маводҳои конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ) // Зери таҳрири н.и.х., дотсент Диноршоев А.М. – Душанбе, 2014. – С. 100-112.

IV. Диссертации и авторефераты:

[30]. Бобокалонов, Г.М. Становление и развитие трудового законодательства в Таджикистане (1917-1940 гг.) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Бобокалонов Гоиб Мерганович. – Душанбе, 2004. – 198 с.

[31]. Бозоров, Р.Б. Теоретические проблемы правового регулирования инвестиций в Республике Таджикистан: концепции правоприменение [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.03 / Бозоров Раджаб Байназарович. – Душанбе, 2018. – 49 с.

[32]. Бухориева, С.М. Правовая политика Республики Таджикистан в сфере прав и свобод женщин [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Бухориева Сафаргул Мансуровна. – Душанбе, 2020. – 207 с.

[33]. Давлатов, Х.Х. Международно-правовая защита трудящихся-мигрантов и членов их семей [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.10 / Давлатов Хизр Хакимович. – Душанбе, 2022. – 172 с.

[34]. Диноршоев, А.М. Конституционные основы регламентации и реализации прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Диноршоев Азиз Мусоевич. – Москва, 2015. – 535 с.

[35]. Ибрагимов, С.И. Административная юстиция в центрально-азиатских государствах: проблемы становления и развития [Текст]: дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.14 / Ибрагимов Солидjon Ибрагимович. – М., 2013. – 459 с.

[36]. Икрами, З.А. Правовые аспекты трудовой миграции в Российской Федерации и в Республике Таджикистан (сравнительная характеристика) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.05 / Икрами Заррух Алимович. – М., 2006. – 160 с.

[37]. Кабутов, Э.Д. Проблемы частноправового регулирования отношений по оказанию услуг трудоустройства в

Республике Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / Кабутов Эрадж Давлатматович – Душанбе, 2014. – 194 с.

[38]. Камолов, Ш.Х. Конституционно–правовая регламентация институтов защиты прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ш.Х. Камолов. – Душанбе, 2019. – 26 с.

[39]. Махмадуллоев, Н.Р. Правовое регулирование трудовых отношений трудящихся - мигрантов в Республике Таджикистан-члене евразийского экономического союза [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.05 / Махмадуллоев Нурулло Рахматуллоевич. – М., 2013. – 186 с.

[40]. Муминов, У.К. Конституционно-правовые основы статуса иностранных граждан в Республике Таджикистан и роль органов внутренних дел в его обеспечении [Текст]: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02 / Муминов Улугбек Каримович. – М., 2020. – 213 с.

[41]. Назаров, Д.Қ. Санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар низомӣ сарчашмаҳои танзими ҳуқуқи меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.05 / 12.00.10 / Назаров Давлатхон Қурбонмуродович. – Душанбе, 2021. – 185 с.

[42]. Нозакзода, З.З. Институт профессиональных союзов в Таджикистане (Историко-правовое и сравнительно – правовое исследование) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нозакзода Зулхия Загирдавлат. – Душанбе 2023. – 213 с.

[43]. Одинаев, Р.С. Возникновение и развитие институтов административного правосудия в Таджикистане (историко-правовое исследование) [Текст]: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.01 / Одинаев Рамазон Сафарович. – Душанбе, 2021. – 350 с.

[44]. Рахмонова, О.Э. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917–2011 гг.) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / Рахмонова Озода Эмомалиевна. – Душанбе, 2012. – 187 с.

[45]. Саидов, И.И. Развитие личных и политических прав человека в Таджикистане: историко-правовой и общетеоретический анализ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Саидов Исфандиёр Искандарович. – Душанбе, 2015. – 209 с.

[46]. Салохидинова, С.М. Право на предпринимательскую деятельность в конституционном праве Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Салохидинова Симо Мухаммадиевна. – Москва, 2016. – 200 с.

[47]. Сафаров, Б.А. История воплощения концепций и международных стандартов в области прав человека в правовую

систему Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.01 / Сафаров Бахтовар Амиралиевич– 2015 – 359 с.

[48]. Солеҳзода, Г.Д. Конституционно-правовые основы Республики Таджикистан как социального государства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Солеҳзода Гулнора Давлат. – Душанбе, 2020. – 220 с.

[49]. Шарифов, Ш.Ҷ. Танзими ҳуқуқи ғазолияти соҳибкорӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]: дис. ... номз. илм. ҳук: 12.00.03 / Шарифов Шухрат Ҷалилович. – Душанбе, 2022. – 172 с.

[50]. Шодиев, И.Р. Развитие судебной системы в Таджикистане (вторая половина XIX – нач. XXI вв.) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Шодиев Исмаи Раҳматуллоевич. – Душанбе, 2009. – 176 с.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

I. Научные статьи, опубликованные в журналах, рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Мирзозода, Ш.М. Баъзе пешниҳодҳо оид ба тақмили Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ш.М. Мирзозода, Д.Ш. Сангинов, Д.Қ. Назаров // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №1 (50). – С. 131-142. ISSN 2664-0651.

[2-А]. Мирзозода, Ш.М. Танзими конституционии ҳуқуқи меҳнат [Матн] / Ш.М. Мирзозода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №4/2 (54). – С. 210-215. ISSN 2664-0651.

[3-А]. Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқи меҳнати кормандони дар ду (якчанд) ҷойи коркунанда [Матн] / Ш.М. Мирзозода, Д.Қ. Назаров // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2021. – №4 (40). – С. 140-144. ISSN 2305-0535.

[4-А]. Мирзозода, Ш.М. Хусусияти ҳуқуқи уҳдадорӣҳои давлатҳои иштирокчи Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ [Матн] / Ш.М. Мирзозода, Д.Қ. Назаров // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2021. – № 3 (23). – С. 264-175. ISSN 2414 – 9217

[5-A]. Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат дар қонунҳо ва дигар санадҳои зерқонунии соҳавӣ [Матн] / Ш.М. Мирзозода // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №4/2 (59). – С. 307-311. ISSN 2664-0651.

[6-A]. Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат дар қонунгузории миллӣ [Матн] / Ш.М. Мирзозода, А.М. Диноршоҳ // Идоракунии давлатӣ. – 2023. №4-1 (62). – С. 143-153. ISSN 2664-0651.

[7-A]. Мирзозода, Ш.М. Танзими ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат дар конститутисия [Матн] / Ш.М. Мирзозода, А.М. Диноршоҳ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023, №6. – С. 252-258. ISSN 2413 – 5151

[8-A]. Мирзозода, Ш.М. Эволютсияи таъмини конститутисионии ҳуқуқи меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.М. Диноршоҳ, Ш.М. Мирзозода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2023., №2 (46) – С. 128-133.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

[9-A]. Мирзозода, Ш.М. Конституционное регулирование права на труд [Текст] / Ш.М. Мирзозода // Материалы республиканской научно-практической конференции «30 лет независимости: этапы пройденного пути, реалии и перспективы». – Душанбе, 2021. – С. 140-143.

[10-A]. Мирзозода, Ш.М. Эволюция конституционного закрепления права на труд в Республике Таджикистан [Текст] / Ш.М. Мирзозода // Материалы республиканской научно-практической конференции «Конституция-как фактор стабильности государства»– Душанбе, 2022. – С. 256-263.

[11-A]. Мирзозода, Ш.М. Регламентация права на труд в международных документах [Текст] / Ш.М. Мирзозода // Вестник филиала Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова в городе Душанбе. – 2022. – №2 (24). – С. 98-107.

[12-A]. Мирзозода, Ш.М. Соотношение права на труд и свободы предпринимательской деятельности [Текст] / Ш.М.

Мирзозода, С.М. Салохидинова // Материалы международной научно-практической конференции «XII Ломоносовские чтения» посвященной Дню таджикской науки и 30-летию установления дипломатических отношений между РТ и РФ – Душанбе, 2022. – С. 626-629.

[13-А]. Мирзозода, Ш.М. Некоторые вопросы ограничения права на труд [Текст] / Ш.М. Мирзозода, А.М. Диноршоҳ // Материалы международной научно-практической конференции «XIII Ломоносовские чтения» посвященной 115-летию академика Б. Гафурова. – Душанбе, 2023. – С. 122-130.

[14-А]. Мирзозода, Ш.М. Худмуҳофизат ҳамчун шакли ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат [Матн] / Ш.М. Мирзозода // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии «Тоҷикон дар оинаи таърих» бахшида ба 115 -солагии академик Б. Гафуров – Душанбе, 2023. – С. 135-139.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Мирзозода Шаҳриёр Мунаввар дар мавзӯи: “Танзими ҳуқуқӣ-конститутсионӣ ва амалишавии ҳуқуқи шахс ба меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”

Калидвожаҳо: Конститутсия; қонун; давлат; шахс; ҳуқуқ; байналмилалӣ; танзим; меҳнат; меҳнати маҷбурӣ; таъбиз; бозори меҳнат; шуғл; шартномаи меҳнатӣ; шартномаи коллективӣ; ҳуқуқ ба меҳнат; озодии меҳнат; ҷомеа.

Мубрамиати таҳқиқот бо тағйироти глобалӣ дар соҳаи меҳнат, ки аз раванди муттаҳидшавии иқтисодӣ ва муҳоҷират ба вучуд омадаанд, алоқаманд аст. Фаъолияти меҳнатӣ барои шахс ва ҷомеа аҳамияти муҳим дорад, аммо дар сатҳи байналмилалӣ ва милли масъалаҳои ҷиддӣ, ки бо таъмини ҳуқуқ ба меҳнат ва татбиқи он вобастаанд, боқӣ мемонанд. Новобаста аз мавҷудияти меъёрҳои байналмилалӣ ва инъикоси онҳо дар Конститутсия ва қонунгузори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаҳои ҳифзи озодии меҳнат, пешгирии меҳнати иҷборӣ ва аз байн бурдани таъбиз ҳанӯз ҳам муҳим боқӣ мемонанд.

Ҳадафи таҳқиқот – таҳлили ҳамаҷонибаи асосҳои назариявӣ ва конституционӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба меҳнат, муайян намудани робитаи байни мафҳумҳои «ҳуқуқ ба меҳнат» ва «озодии меҳнат», инчунин омӯзиши механизмҳои танзими ҳуқуқии ин институт дар қонунгузории миллӣ ва байналмилалӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот иборатанд аз – таҳлили асосҳои назариявии ҳуқуқ ба меҳнат, омӯзиши муқаррароти конституционии он дар Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалӣ, муайян намудани ҷойгоҳи ин ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон, таҳқиқи шаклҳои татбиқ ва кафолатҳои он, таҳлили маҳдудиятҳо ва механизмҳои ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат.

Навовариҳои илмӣ таҳқиқот дар омӯзиши ҳамаҷонибаи моҳияти ҳуқуқи конституционӣ ба меҳнат, муқаррароти он дар қонунгузории миллӣ ва меъёрҳои байналмилалӣ, инчунин муайян намудани механизмҳои ҳифз ва татбиқи он дар шароити иқтисоди бозорӣ ифода мегардад.

АННОТАЦИЯ

**на диссертацию Мирзозода Шахриёр Мунаввар на тему:
«Конституционно-правовая регламентация и реализация
права человека на труд в Республике Таджикистан»**

Ключевые слова: Конституция; закон; государство; человек; право; международный; регламентация; труд; принудительный труд; дискриминация; рынка труда; занятие; трудовому договору; коллективный договор; право на труд; свобода труда; общество.

Актуальность исследования обусловлена глобальными изменениями в сфере труда, вызванными процессами экономической унификации и миграции. Трудовая деятельность имеет ключевое значение как для личности, так и для общества в целом, однако на международном и национальном уровне сохраняются значительные проблемы, связанные с его обеспечением и реализацией. Несмотря на существование международных стандартов и их отражение в конституционном и трудовом законодательстве Республики Таджикистан, вопросы

охраны свободы труда, предотвращения принудительного труда и устранения дискриминационных практик остаются актуальными.

Цель исследования – проведение комплексного анализа теоретических и конституционно-правовых основ права на труд, выявление взаимосвязей между категориями «право на труд» и «свобода труда», а также изучение механизмов правового регулирования этого института в национальном и международном законодательстве.

Задачи исследования включают следующие вопросы – анализ теоретических основ права на труд, изучение его конституционного закрепления в Таджикистане и международных актах, определение места данного права в системе прав человека, исследование форм его реализации и гарантий, анализ ограничений и механизмов защиты.

Научная новизна исследования заключается в комплексном изучении сущности конституционного права на труд, его закрепления в национальном законодательстве и международных стандартах, а также в выявлении механизмов его защиты и реализации в условиях рыночной экономики.

ANNOTATION

for the dissertation of Mirzozoda Shahriyor Munavar on the topic: “Constitutional and legal regulation and implementation of the human right to work in the Republic of Tajikistan”

Keywords: Constitution; law; state; person; law; international; regulation; labor; forced labor; discrimination; labor market; occupation; employment contract; collective agreement; right to work; freedom of labor; society.

Relevance of the research is determined by global changes in the field of labor, driven by economic unification and migration processes. Labor activity holds crucial importance for both individuals and society as a whole; however, significant challenges persist at both the international and national levels regarding its provision and implementation. Despite the existence of international standards and

their reflection in the Constitution and labor legislation of the Republic of Tajikistan, issues such as labor freedom protection, prevention of forced labor, and elimination of discriminatory practices remain highly relevant.

Research objective – to conduct a comprehensive analysis of the theoretical and constitutional-legal foundations of the right to labor, identify the relationship between the concepts of "right to labor" and "labor freedom," and examine the mechanisms of legal regulation of this institution at the national and international levels.

Research tasks include analyzing the theoretical foundations of the right to labor, studying its constitutional recognition in Tajikistan and international legal acts, determining its place within the system of human rights, examining the forms of its implementation and guarantees, as well as analyzing limitations and protection mechanisms.

Scientific novelty of the research lies in the comprehensive study of the essence of the constitutional right to labor, its consolidation in national legislation and international standards, as well as in identifying the mechanisms for its protection and implementation in a market economy.